

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No. 6

NOVEMBER 1953

Redacteurs { Apoth. P. van de Vyvere, Brugge
Rédaction { Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD

	Blz.
L. VANDEWIELE: Nota's betreffende „Sr. Petrus van Baveghem vrijen meester apothecaris" te Gent	1
Dr D. A. WITTOP KONING: De Delftse Apothekerspotten van het Medisch Pharmaceutisch Museum te Amsterdam	14
W. T. BEETSTRA: Bijdrage tot de geschiedenis der Pharmacie in Workum	22
Verslag van de vergadering van de Kring voor de geschiedenis van de pharmacie in Benelux te Rotterdam op 19 April 1953	25
Boekbesprekingen:	
J. H. A. E. Cornips: Een provinciale school voor Apothekers te Maastricht	26
Richard Assmus. Notenheft für das Deutsche Apothekerhaus	26
A. E. Leuftink: De geneeskunde bij 's Lands Oorlogsvloot in de 17e eeuw	27
Kostbarkeiten aus der Apotheke	28

Bovenstaande artikelen zijn overgenomen uit Pharmaceutisch Weekblad.
 Achterin is apart opgenomen een artikel La Publicité Pharmaceutique au XVIIIe Siècle door A. Couvreur. Overdruk uit Journal de Pharmacie de Belgique.

NOTA'S BETREFFENDE „SR. PETRUS VAN BAVEGHEM, VRIJEN MEESTER APOTHECARIS" TE GENT

door

L. J. VANDEWIELE, GENT

Naar mijn weten hebben drie schrijvers over Van Baveghem gehandeld: C. Broeckx „Notice sur Pierre Van Baveghem, pharmacien" in *Journal de Pharmacie d'Anvers* 1853; E. Morren in „Biographie Nationale, publiée par l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique" Tome II col 20-21 en A. J. J. van de Velde: „Petrus Van Baveghem, geneeskundige en Petrus van Baveghem, apotheker" in *Verhandelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Geneeskunde van België* 1946.

Petrus Van Baveghem werd, als oudste zoon van Joannes Baptista Van Baveghem en Maria Petronilla Stevens, geboren te Gent op 27 April 1758 en niet op 28 April zoals de drie aangehaalde auteurs beweren. De doopacte der St. Jacobskerk immers luidt:

„Die 28a Aprilis 1758 baptizavi sub conditione Petrum Joannem filium Joannis Baptitae Van Baeveghem ¹⁾ et Mariae Petronillae Stevens, conjugum, natum heri medio octavae vespertinae. Susceptores Petrus Van Baeveghem et Joanna De Wulf. get. Bernardus Luytens vice-pastor.

Petrus stamde uit een kroostrijk gezin van 11 kinderen, waarvan er 6 zeer jong gestorven zijn. We vinden zijn naam nog vermeld als getuige bij het huwelijk van zijn tweejaar jongere broeder Jacobus Franciscus, notaris, wonende in de Kamerstraat en tevens bij het overlijden van zijn vijf jaar jongere broeder Franciscus, die ongehuwd stierf in 1818 en waarvan de overlijdensacte vermeldt, dat hij woonde Rue des Peignes en was „marchant de vins", handel die ook zijn moeder dreef na het overlijden van haar echtgenoot.

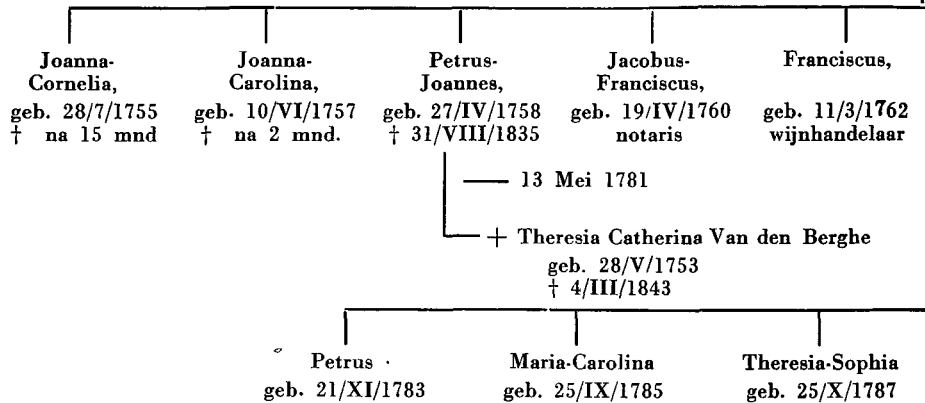
Petrus Van Baveghem deed zijn humaniteiten in het College der Paters Augustijnen, dat toen zeer hoog in aanzien stond en daarna te Geel; hij leerde de kunst van apotheker bij zijn oom langs moeders zijde Petrus Stevens, die als apothecaris gevestigd was „in de burgstraete".

In „Register gemaect ende onderhouden bij den greffier van den Collegie der Medecine binnen de Stede van Ghendt, in conformiteyte van de ordonnantien ende statuten bij Heer ende Wet derselver stede op de creatie van 't selve Collegie ende het faict der medecijne ghemaect, respectivelicke II Sept. 1663 ende

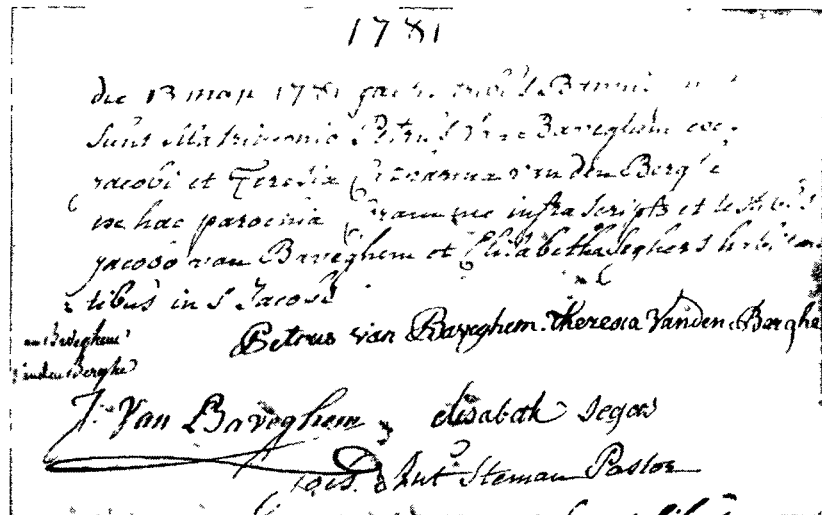
¹⁾ De schrijfwijze Van Baeveghem hier gebruikt zal foutief zijn, als we die vergeijlken met de schrijfwijze Van Baveghem in de doopakte van zijn vader „Die 6 Maji 1717 baptizavi Joannem Baptistam filium Petri Van Baveghem et Joannae Verhellen..." en ook in latere officiële akten en tevens met zijn handtekening.

JOANNES BAPTISTA VAN BAVEGHEM

geb. 6/V/1717
† 30/VIII/1783

17 en 18 October 1664 ende daernaer ghedecreteert bij Sijne Majesteit den 19 Augustus 1665" lezen we: „30en 8 bre 1775 heeft meester Petrus Stevens, Apothecaris binne deze Stadt onder eedt verclaert dat Petrus Van Baveghem van op den 10en deser ghepasseerde maendt 7 bre met hem is kommen woonen tot het leeren de pharmacie").

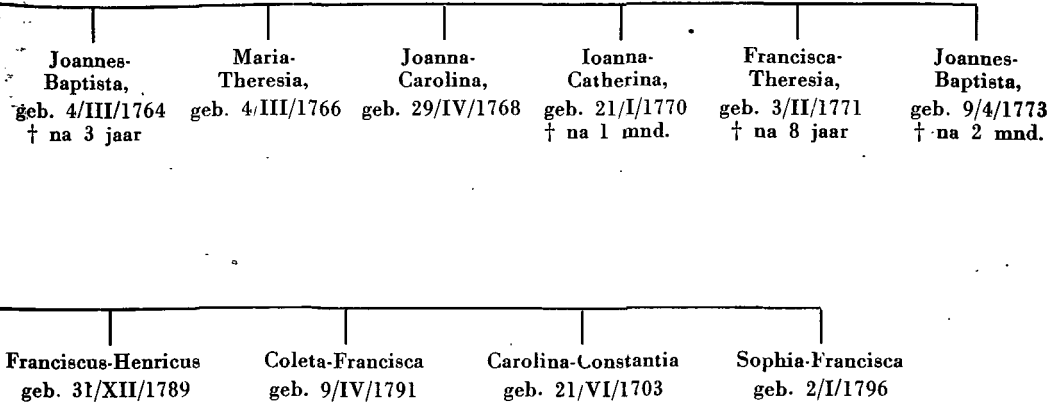

Huwelijksakte van Petrus Van Baveghem met Theresia Van den Berghe uit de Huwelijksregisters der H. Kerstkerk.

Hiermede werd voldaan aan het XIVE artikel van het reglement, additionneel aan de ordonnantien ende statuten.

+ MARIA PETRONILLA STEVENS

geb. 28/IV/1814

Dit artikel zegt:

„Om te verhoeden alle fraude ende archlist die men somtydts heeft weten ghebeuren in het aenveerden van eenen nieuwen Meester, 't zij van Apotecaris, Chirurgien ofte Barbier, voor alder-stondt sy hunne leer-jaeren (by de voorgaende Statuten gherequireert) hebben voldaan, soo sullen alle de selve Apotecarissen, Chirurgiens ende Barbiers, verobligeert wesen de gone die zij nieuwelinge sullen aenveerden binnen de 14 daeghen, op de boete als vooren, waer op zy respectivelicken hun onder eedt sullen moeten expurgieren, omme by den voornoemden Greffier, daer van oock particulier Register ghehouden te worden, waer aen volle gheloove sal gheattribueert worden, ende by faulte van 'tselve over-brenghen, en sal den tydt niet gherckent worden, emmers maer be-binnen te loopen ten daeghe van 'tselve over-brenghen”.

In hetzelfde Register lezen we verder „1e October 1778 g'admitteert als vrijen meester apothecaris Sr Petrus van Baveghem ende heeft ontlocken den Eedt in handen van Jor Adolph d'Olisy als eersten Directeur” 2)

Hiermede had hij voldaan aan het XVIIe en XVIIIe artikel van de bovengenoemde statuten, waarin nauwkeurig beschreven worden de vereisten om tot apotheker „gheadmitteert” te worden.

Art. XVII luidt:

„De ghone die hun sullen presenteren om gheadmitteert te worden als Apotekers voor eerst moeten wel gheverseert wesen in de Latynsche Tael, op dat sy souden connen verstaen de compositien ende Statuten beschreven in den Boeck ghenamt *Antidotarium Gandavense*, ende oock andere Auteurs die van ghecomponeerde medicamenten schryven, ende oock om de recepten van de Docteurs te verstaen”.

Art. XVIII:

„Waer naer sy sullen moeten bethoonen met behoorelicke ghetuyghenisse ghewoont te hebben den tydt van dry gheduerende jaeren, by eenen Meester in de Apotekerye deser Stede, ende voorts noch twee andere jaeren in dese Stede ofte in eene ander ende dat sy haer in de selve hebben neerstigh gheoeffent, aldan sullen sy van de Docteurs ten pensioene, ende van 't Collegie, midts-

2) Archives de la Commission Médicale Provinciale de la Flandre Orientale A. Archives du Collège de Médecine de Gand No. 1.

gade:s van twee Apotekers bij Collegie te denumeren, behoorelick worden ghe-examineert, ende ghehouden wesen te maecken dry ofte vier composities, volgens de descriptie van 't voorseyt *Antidotarium*, de welcke hun sullen van de ghecommitteerde vooren ghehouden worden, ende indien sy bequaeme bevonden wierden, ende betaelt hebbende de Rechten van het Collegie, sullen sy doen den eedt aen 't Magistraet, dat zy sullen behoorelick onedrhouden dese Statuten".

Verder wordt in het Artikel XXII van het bijgevoegd reglement nog bepaald dat de examens moesten geschieden tussen 1 Mei en 30 September, met het oog op de levende kruiden:

..... ende sal den gonen pretenderende Meester te worden, merckelick oock worden gheëxamineert, op de kennisse, verkiesinghe, differentie ende bereedmakinghe van de *Simplicia*, ende oock op de ordonnaties van de Doctoren, dien en sal de selve Preuve niet anders moghen gebeuren, dan van den eersten Meye tot ten laesten September in elck jaer".

In hetzelfde bijgevoegd reglement Art. XLV wordt verder nog gespecificeerd:

„Insgelycx eene Apotecaris doende syne Preuve, sal aen den selven Collegie betaelen tot zes ponden grooten in consideratie van de menighvuldighe debvoiren die daer toe worden gherequireert, ende aen den Greffier voor zyne briefven van admissie ende inregistratie thien schellinghen grooten, ende aen den Camer-bode voor alle syne debvoiren zeven schellinghen zes grooten".

Het mag voor onze moderne mentaliteit verwonderlijk schijnen dat 100 jaar na het maken van deze statuten het geld nog niet gevalueerd was; immers het is dezelfde som die door Petrus Van Baveghem betaald werd.

We lezen immers in de

Rekenninge bewijs ende reliqua die bij desen doet, maeckt ende overgheeft Laurentius Van der Straeten in qualiteyt van ontfanger van het Collegie der Medecijnen der Stadt Ghendt van sijnen ontfanck handelinge ende administratie die hij heeft gehad ende genomen tsedert 16 8bre 1777 tot end met 8 8ber 1778 aen mijn Ede heeren de directeurs end assessseurs van het collegie der medecijnen deser stadt Ghendt welcke rekenninge den rendant is doende in courant ghelt inder manier dien als volgt:

Item ontfanen van sieur van baveghem de somme van ses ponden gr. courant over de rechten van dit collegie als apoteker den 1 8bre 1778

Dus de selve 6. — 0 — 0 3)

Petrus Van Baveghem nadat hij aan deze verordeningen had voldaan vestigde zich als vrije meester apothecaris, in opvolging van apotheker Van den driessche „bij 't kleyn beggijnhof" 4). De juiste ligging kunnen we terugvinden in de registers der hypothecken 5):

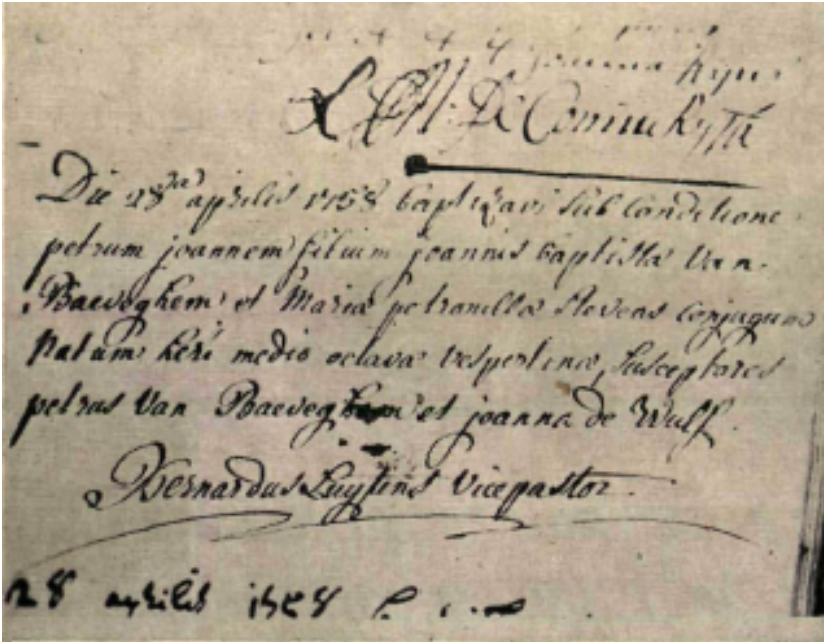
„Verkoop van de goederen die behooren aan de jувrouwen Maria Van Baveghem en Carolina Van Baveghem, grondeingenaarsters te zamen woonende te Gent" „verkoopsters uit hoofde der successiën van hunne ouders den heer Pieter

3) Archives de la Commission Médicale Provinciale de la Flandre Orientale A. 2. Comptes 1764—1795.

4) Heden Lange Violettenstraat. In de oudste Wegwijzer der Stad Gent lezen we „bij 't kleyn beggijnhof". In 1800 schrijft men Violettestraete. In 1806 „bij S. Annekappelle" en in 1825 opnieuw Violettestraete no. 90.

5) Hypothèques. Registre de transcription des actes translatifs ou déclaratifs de droits réels immobiliers et autres actes susceptibles d'être transcrits. Volume 1087—II du II—4—1865.

Van Baveghem, in leven apotheker te Gent en zijne dame" „twee aen elkanderen houdende huizen met groote erve gestaen en gelegen binnen de stad Gent ten voorhoofde in de lange Violettestraete, geteekend numeros 55 en 57 groot volgens meting 436 vierkante meters, bekend bij plan cadastral sectie D nummeros 2193, 2194 en 2195 en deel 2192 waer aen palen noord d'oude kerke van sinte Anna en de sakristy dezer kerke, oost en zuid het gesticht van den nieuwenbosch, west de straete en de gezegde kerke"

Doopakte van Petrus Van Baveghem, uit de Doopregisters van de Sint Jacobskerk.

Drie jaar nadat hij zich als apotheker gevestigd had trad Petrus Van Baveghem in het huwelijk met een meisje uit een voorname familie Theresia Catharina Van den Berghe⁶⁾. Het huwelijk werd ingezegend in de H. Kerstkerk op 13 Mei 1781, zoals we in de registers dezer Kerk terugvinden „Die 13 Maji 1781 factis tribus Bannis, juncti sunt matrimonio Petrus Van Baveghem ex S. Jacobi et Teresia Catharina Van den Berghe ex hac parochia, coram me infrascripto et testibus Jacobo Van Baveghem et Elisabetha Seghers habitantibus in S. Jacobi. Get. Petrus Van Baveghem, Theresia Van den Berghe, J. Van Baveghem, Elisabeth Seghers, Joes Bst Steman Pastor.” Uit deze echt sproten 7 kinderen.

Van Baveghem toonde zich van meet af een flink apotheker

⁶⁾ Die 28 Maji 1753 baptizavi Teresiam Catharinam filiam Domini Martini Van den Berghe et Dllae Catharinae Barbarae Van Overwalle conjugum natam hodie mane med. sextij. Suscept. Dns Judocus Jacobus Van Overwaele en Dlla Maria Theresia Van denberghe.

en een knap chemicus en hij was daarbij een zeer moedig mens.

In 1786 wordt de *Pharmacopaea Gandavensis*, nobilissimi Senatus jussu renovata, uitgegeven. Apotheker Van Baveghem geeft reeds het jaar daaropvolgend deze Pharmacopee opnieuw uit, doch „*adjunctae sunt variae adnotationes criticae et instructivae a P. Van Baveghem, ejusdem Urbis Pharmacopoeo*”.

Dit commentariëren van een nieuw uitgekomen pharmacopee was niet uitzonderlijk zo b.v. Sassenus „*Breves animadversiones in Pharmacopaeam Bruxellensem*”; zo Mathieu „*Remarques sur le Code Médicamenteire de Mons*”; zo Halmaal „*Ontleding over d'Amsterdamsche Apotheek*” e.a.m., maar wat wel uitzonderlijk was, dat was de vinnige toon waarin Van Baveghem zijn commentaar doet. Prof. A. J. J. Van de Velde heeft wel te beweren „*Het opstel is stelselmatig bezadigd zonder scherpe uitlatingen, eenvoudig medegedeeld om de wetenschap te dienen*”; het dunkt me integendeel dat Van Baveghem zich zeer scherpe uitlatingen durfde veroorloven aan het adres van de renovator⁷). Hij waarschuwt reeds van in zijn voorwoord: „*et adnotationes nostras earum loco posuimus, quas si nimis acriter aut minus eleganter scriptas invenias, hoc unum inspicias quaeso, me non mordere, sed prodesse velle*”. Een bloemlezing uit zijn aanmerkingen zal voldoende overtuigend wezen dat hij niet alleen zeer scherp kan zijn doch dikwijls de draak steekt met de opstellers. Het zou me helemaal niet verwonderen moest er zelfs een vete bestaan hebben tussen hen, omdat hij de renovator bij iedere gelegenheid aanvalt en belachelijk tracht te maken. Zo lezen we bij *Oleum Amygdalarum* (p. 31) „*Qualis Reformatore! qui ignorat differentiam inter Oleum Lini & Oleum Olivarium*”. Bij *Unguentum Fuscum vulgo De La Mère* (p. 34): „*Ridiculum quod in hoc unguento adhibeantur oleum, cera, axungia, sebum atque butyrum: cum omnia ejusdem sint plane naturae*”. Bij *Unguentum de Styrace* (p. 37) „*Substitutionem hanc... ignorantiae attribuendam arbitror*”. Bij *Balsamum Locatelli* (p. 38): „*Reformatorem ista methodo numquam nisi oculis clausis composuisse mihi videtur*”. Bij *extracta* (p. 47) „*Quando extracta gummi resinosa et saponacea vocantur simplicia, quid sint composita scire vellem*”. Bij *Extractum Corticis Peruviani* (p. 50) „*Non solum haec methodus risu digna... sed etiam pessima quae sequi potest*”. Bij *Rob Juniperi* (p. 55), de pharmacopee schrijft voor; „*Rec. Baccarum Juniperi maturarum recentium libri octo*” en Van Baveghem voegt er schelms aan toe „*quia hic, numquam recentes obtineri possunt*”. Bij *Syrupi* (p. 56) laat hij zich uit over de definitie met de volgende woorden: „*Forte Caput, quod illam definitionem produxit!*”. En bij het hoofdstuk over de *Aquae destillatae* doet hij stellig aan haarklieverij (p. 67). De renovator heeft het ongeluk bij zijn artikel te voegen dat benevens de genoemde ook om het even welk water hier kan

⁷) Van Baveghem zinspeelt dikwijls op dit woord dat bij het begin en bij het einde van de Pharmacopee gebruikt werd „*senatu jussu renovata*” „*solertissime praestantium virorum labore renovata*”.

Titelpagina van de commentaar van Van Baveghem op de Pharmacopoea Gandavensis.

bijgevoegd worden dat in een destilleerkolf *per se in altam evecta*". Hiermede spot Van Baveghem zeggend dat hij nimmer zulk een destilleertoestel zag, maar dat hij deze nieuwe en ingenieuze uitvinding ten volle toejuicht, waar het water door eigen kracht zich in de hoogte verheft en dit verdient niet minder lof, zegt hij, nu de brandstoffen schaars en kostelijk worden! Verder nog bij *Olea empyreumatica* (p. 85) *„An haec narratiuncula definitio appellari possit dubito*". Bij *Salia Alkalia* (p. 100) *„Cum Reformator Alkali fixum vegetabile numquam crystallisatum vidit et methodum crystallisandi ignorare monstrat*". Eerlijkheidshalve moet gezegd dat de opmerkingen van Van Baveghem meestal zeer gegrond zijn en getuigen van een voor zijn tijd uitgebreide kennis op chemisch gebied.

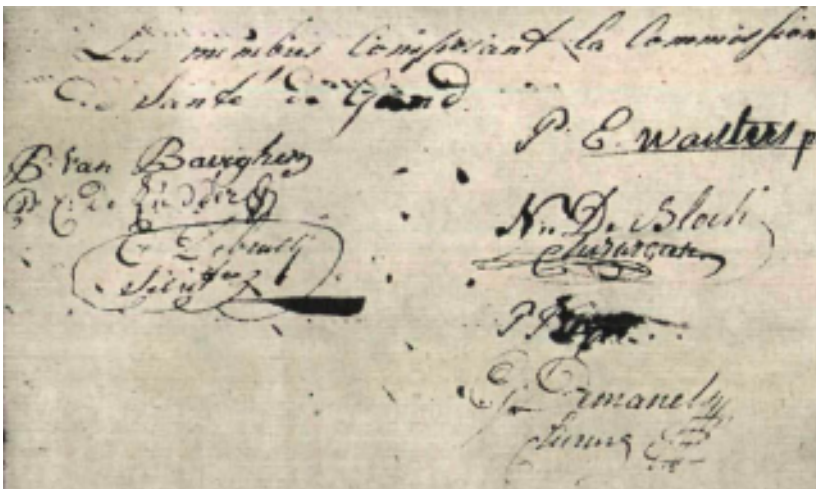
Wanneer we nu bedenken dat, zoals Van Schoor in zijn levensschets van apotheker Pieter Coudenbergh opmerkt: „De apothekers waren niet gerekend bij de vrije of intellectuele beroepen”⁸⁾ dan was er moed voor nodig om de doctoren te becritisieren en het was toch dokter De Brabant die de voor-naamste opsteller was geweest bij het renoveren van de Pharmacopea Gandavensis en de geleerde Faculteit der Medecijnen van Leuven had er haar goedkeuring aan gehecht. Petrus Van Baveghem had in elk geval de moed zijn oordeel tegenover dat van de dokters te stellen. Hij was toen 29 jaar.

Hij was een studax en hield zich op de hoogte van de wetenschappelijke vooruitgang van zijn tijd. Volgens Morren was hij

⁸⁾ Te Gent was de uitspraak van Van Schoor niet zo letterlijk op te vatten. In andere steden werden de apothekers, die te weinig talrijk waren om een eigen gild te vormen, ingedeeld bij de Messcheniers (o.a. te Brussel, te Antwerpen, te Bergen), waar alles ingestopt werd wat maar eenigszins met maten en gewichten iet te doen had. In de havensteden vooral, b.v. Gent en Brugge, waar de toevoer van kruiderijen een zeer belangrijke handel deed ontstaan en een Gilde van kruideniers op zich zelf leefbaar was werden de apothekers bij deze neering ondergebracht. We hebben ook alle reden om aan te nemen dat de eerste apothekers alhier kruideniers waren die af en toe een geneesmiddel verkochten en zich daarop stilaan specialiseerden. Speciaal voor Gent waren de apothekers ingedeeld bij de „Neeringhe der Cruydeniers, caescoopers ende routekeersghieters” (zie Kapel der Cruydeniers in de St. Niklaaskerk), doch sedert de Ordonnantie van 1664 art. XXI werden de apothekers gescheiden van de kruideniers en gebracht in het Medisch Corps *„Synde voorts d'intentie dat de voorseyde Apotecarissen die voor desen ghesorteert hebben onder de Neeringhe van de Cruydeniers, sullen wesen ende blyfven ghesepareert van de selve Cruydeniers ende begrepen onder het Corpus Medicum*". Sinds dien werden de apothekers gerangschikt onder de intellectuele beroepen; temeer daar de kennis van de Latijnse taal hen onder de humanisten deed rekenen. Knobbaert in zijn *Jus Civile Gandensium 1677* schrijft eveneens op pagina 388: *„Judico quod Pharmacopolei eodem jure quo medici et chirurgi hic censendi sunt, licet consuetudo nullam de iis mentionem fecerit; ut enim recte Gaillard lib. 2 0. III nr. 12 appellatione medicorum, non solum veniunt doctores sed etiam omnes periti in hac arte*". De chirurgijns evenwel bleven een neering vormen, waar het Collegium Medicum steeds rekening had mede te houden b.v. bij het afnemen van het examen of het inschrijven in de Register enz. Het was ook kenschetsend te Gent dat reeds zeer vroeg innige samenwerking bestond tussen geneesheren en apothekers en ofschoon de eerstgenoemde graag over de apothekers vaderden, lieten zij hen toch recht wedervaren en gaven zij hen medezeggenschap in alles wat hen betrof.

een der eersten in België om het stelsel van de Zweedse Botanicus Linnaeus (1707—1778) grondig te bestuderen.

Het leven van P. van Baveghem speelt zich af in een voor ons land zeer bewogen tijdvak: eerst onder Oostenrijkse heerschappij, dan ingelijfd bij Frankrijk, onderhevig aan de meest uiteenlopende filosofische staatkunde, vervolgens verenigd met Noord Nederland en ten slotte onafhankelijk. Al deze moerlemeien heeft Van Baveghem meegemaakt. Hij heeft steeds zijn wetenschappelijke en menslievende zending als apotheker weten hoog te houden en was nooit bevreesd zijn verantwoordelijkheid als geleerde op te nemen, hoe de politieke structuur in het land er mocht uitzien. Het hoeft gezegd dat de mentaliteit der intellectuelen uit die tijd zeer kenschetsend is en voorbeeldig voor onze tijd. Zij zijn zeer bewust van de draagwijdte van hun mandaat en volgen in hun gedragingen één rechte lijn, hoe de politieke toestand in het land er uit ziet. Of de regerende macht nu het Collegium medicum toelaat of afschaft, of men hen noemt Commission de Santé of Provinciale Commissie van Geneeskundig onderzoek en toezicht of Commission Médicale Provinciale, dezelfde mensen werken voort, passen zich gewillig aan de verordeningen aan; de

Handtekeningen der leden van de „Commission de Santé”

- P. E. Wauters, president, behaalde verscheidene prijzen met dissertaties op prijsvragen door de Kon. Academie van Wetenschappen uitgeschreven; vertaalde verscheidene uitheemse geneeskundige werken en schreef zelf verscheidene werken (Dispensatorium Pharmaceuticum Belgii pauperibus, Commentarius de Dysenteria, Manière de faire l'Uytzet, Bemerkingen over de noodzakelijkheid der ziekebediensters tot het genezen der zieken.
- G. Debrucq, secretaris, professor aan de „Ecole élémentaire de medecine de Gand-cours d'accouchements théoriques et pratiques.
- P. van Baveghem, apothecaris.
- P. C. de Rudder, apothecaris.
- N. de Block, chirurgijn. Prof. Cours d'anatomie et de physiologie.
- P. Beyts, Prof. Cours de chimie pharmaceutique, matière médicale et botanique.
- G. Demanet, chirurgijn.

vergaderingen en de verslagen gaan ongestoord verder en de bestaande gebruiken blijven bestaan. In 1793 schrijft men: „Aen mijn Edele heren Schepenen van der Keure”, in 1794 „Aux citoyens municipaux de la ville de Gand of Aen de Municipalitydt van der Keure der Stadt Ghendt”, doch dezelfde werkzaamheden gaan voort. Zelfs de omwenteling van 1830 wordt met geen woord vernoemd, alleen zien we dat het verslag der zitting van 2 Oktober 1830 nog in het Nederlands is en vanaf 6 Oktober in het frans.

In 1798 werd een „Comité de Santé of gesondheid” opgericht, later ook genoemd „Jury médical du département de l'Escaut” en later „Geneeskundig Genootschap”. In het begin bestond dit comité uit 4 dokters, 2 apothekers en 2 chirurgijns. P. Van Baveghem, die naam gemaakt had als wetenschapsmens en bij zijn tijdgenoten hoog in aanzien was, werd hier aangesteld als „residerend member” samen met apotheker J. De Vos „in d'Audburg” die reeds van af 1789 in het College der Medecijnen als assessor zetelde en nu het College afgeschaft werd, zoals alle gilden, neringen en verenigingen, zijn mandaat eenvoudig voortzette. Dit Geneeskundig Genootschap werd nadien uitgebouwd en omgevormd en er werd aangesteld een president, een secretaris en als residueerende members: 4 dokters (later 6), 4 chirurgijns en 1 apotheker (later 2). Het „geeft raad en vaccineert gratis alle maendagen van 5 tot 7 uren in zijne vergaderplaetse in groote conciergerie van het stadhuis”; in 1809 „in zijne vergaederplaetse in de Geneeskundige schole, zijnde in het Pakhuys op de Koornmerkt”. In 1811 „in haere vergaederplaetse in het gewezen Hospitaal van S. Jan in d'olie, bij S. Jacobskerke”. Van Baveghem blijft heel de tijd lid en is zelfs van 1814 tot 1818 president. Het is zeer opvallend hoe de dokters toen, die in aantal de meerderheid vormden, zich lieten leiden door twee mannen Meester Pieter van Baveghem en Meester Jozef Kluyskens (9), een apothecaris en een chirurgijn, beide vertegenwoordigers van een vak dat toentertijd als minderwaardig in de Geneeskunde aanzien werd en niet het minst door de dokters zelf. Het moet gezegd dat de chirurgie en de chemische pharmacie op dat ogenblik een ontwikkelingsproces doormaakten, dat beide vakken van louter empyrisme tot intellectuele arbeid verheffen zou. Van Baveghem en Kluyskens waren ongetwijfeld twee sterke persoonlijkheden die hun stempel op dit ontwikkelingsproces hebben doen gelden en het is sprekend voor hun persoonlijkheid dat ze zich beide tot leidende figuren in de geneeskundige wereld wisten op te werken.

Door de wet van 12 Maart 1818 werd opgericht: „De Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt”.

De werkzaamheden van deze commissie vinden we uitgestippeld in de Wegwijzers der stad Gent uit dien tijd:

1° Beoordeelen van de bekwaamheid dergene welke zich tot uytoeffening van eenige tak der geneeskunst in de zelve provincie nederzetten.

2° Afleveren van getuygsschriften van bekwaamheid tot stadspatlantlands- ofte

⁹⁾ zie L. Elaut. Jozef Kluyskens; de laatste chirurgijn, de eerste chirurg. *Kultuurleven* Mei 1952.

scheepsheermeester, vroedmeester, apotheker, vroedvrouw, oogmeester, tandmeester en drogist ofte kruidenverkoopster.

3° Toezicht op de echte en goede uitoeffening van de praktijk der geneeskundige wetenschappen.

4° Visitatie der apothekers- en chirurgijnswinkels en het arresteren ofte taxeren het bedrag van betaaling voor visites, nachtvisites, buytenvisites (naer den afstand berekend), op geappointeerden tijd gevraagde visites en consultatiën.

De Commissie bestond uit een president, een secretaris en als leden 3 professoren en 2 apothekers (soms 3).

Het was vanzelfsprekend dat P. v a n B a v e g h e m, als meest representatieve persoon in de apothekerswereld te Gent, hiervan lid werd (10).

Dat hij een werkdadig lid was, kan men in de archieven der Commissie terug vinden, vooral in zijn strijd tegen de opkomende „specificques”, de z.g. geheimmiddelen, en tegen de kwakzalvers. Ook werd steeds op zijn chemische kennis beroep gedaan: zo voor de ontleding van de monsters azijn door Burgemeester en Schepenen aangeslagen; zo voor de analyse van verdachte broden; zo voor de analyse van een flesje met een soort Elixir, waarvan het gebruik te Lembeke de dood aan 2 personen tot gevolg had. Van de hand van V a n B a v e g h e m berust eveneens in de archieven een verslag, daterend 7 September 1821 over een ontleding van „eenige soorten sagte zeep”. Het was niet te verwonderen dat bij afwezigheid van de voorzitter het veelal V a n B a v e g h e m was die het voorzitterschap waarnam.

Hij was bovendien nog recipiendaris bij de examens ofschoon hij nooit professor aan de Geneeskundige School werd. Immers de „Loi du 21 Germinal an 9 sur l'organisation des écoles de pharmaciens, art. 13 titre 3” zegt: „pour la réception des pharmaciens par les jurys de médecine il sera adjoint à ces jurys par le préfet de chaque département quatre pharmaciens légalement reçus qui seront nommés pour cinq ans et pourront être continués”. Deze vier examinateurs te Gent waren de apothekers De Rudder de oude, V a n B a v e g h e m, V a n d e r E e c k e n en V a n d e r M a e r e n. Op 11 Maart 1816 wijzen K l u y s k e n s en V a n R o t t e r d a m in een schrijven de regering op het bestaan van deze wet en verzoeken het mandaat te verlengen van V a n B a v e g h e m en V a n d e r E e c k e n; „mais nous désirons seulement y remplacer Mr de Rudder à cause de son grand âge et Mr Van der Maeren dont la place pourrait être plus avantageusement occupé par un autre”. Zij stellen als kandidaten de apothekers P r i m e l i u s en V a n H o o r e b e k e voor, welke ook benoemd worden want op 16 April 1816 schrijft Dr K a r b o u w, „nommé par S.A.R. Président des Jurys de Médecine”, van uit Brussel dat het tijd wordt om de visite te doen „aux officines des pharmaciens, les boutiques des droguistes et les magasins des

¹⁰⁾ Vanaf de stichting was ook lid Ch. V a n H o o r e b e k e, apotheker in Oudburg, die de vader was van het later lid J. F. V a n H o o r e b e k e uit de Burgstraat, waarvan geschreven staat in de „Sterflijst onzer meest bekende Tijdgenooten”: „Gend 9 February 1835 den apotheker J. F. V a n H o o r e b e k e, ijverigen oudheidsonderzoeker en goeden scheykundigen”.

herboristes" en de 4 apothekers worden afgevaardigd: Van der Eecken, Van Baveghem, Primelius en Van Hoorebeker. Deze visite was hoogstnodig en werd ook ernstig opgevat, zoals het verslag aanduidt, want de officina van 5 apothekers „étaient dans le plus mauvais état possible tant sous le rapport de la qualité des medicamens que sous celui de la quantité et enfin de la malpropreté qui regnait dans la plupart de ces pharmacies . . ."

We vinden in de archieven zelfs een verslag terug van de hand van Van Baveghem (31-3-1819) van een dergelijke visite en we vinden erin vermeld de inventaris van al de producten voorhanden in de apotheek, waarbij dan de opmerkingen van Van Baveghem zo bijvoorbeeld dat manna electa et calabrina goed is, Emplastrum Diachylon gummatum passabel, rad. rhab. een deel goed en een ander deel overslecht enz.

Ook de visitatie van de apothekers in heel de provincie ook van de officiers de santé werden door de leden der commissie om de beurt verricht.

Petrus van Baveghem zocht en vond benevens zijn bedrijvigheid in apotheek en commissies nog de tijd om zijn scheikundige kennis in de praktijk toepassing te doen vinden. Hij richtte een fabriek op van scheikundige producten. Toen in 1806, bij het Dekreet van Berlijn, Napoleon Englands handel en industrie trachtte te vernietigen door de z.g. Continentale Blokkade, toen kwam er in het land gebrek aan suiker, daar de riet-suiker niet meer kon worden ingevoerd. Apoth. Van Baveghem zette zich aan de studie om suiker uit beetwortels te trekken, hetgeen de aandacht der regering op hem vestigde. Broeckx in zijn „Notice sur Pierre Van Baveghem, pharmacien" geeft de tekst weer van de vergunning die hem door de regering toegekend werd:

„No 274 Licence pour la fabrication du sucre de betteraves. Le ministre des manufactures et du commerce accorde une Licence pour la fabrication du sucre de betteraves au sieur Van Baveghem (P. domicilié dans la ville de Gand, arrondissement du même nom, département de l'Escaut) à charge par lui de former un établissement dans lequel il puisse être fabriqué dans le cours de 1812—1813 au moins dix mille kilogrammes de sucre brut, conformément à l'article 3 titre 3 du décret impérial du 15 janvier 1812. Le sieur Van Baveghem jouira en conséquence des avantages assurés par ce décret à ceux qui auront obtenu l'une des cinq cent licences qu'il crée".

Van Baveghem hield zich niet beperkt tot de fabricatie van suiker alleen; hij richtte een fabriek op voor de bereiding van buskruit. Hij was ook een der eersten die extracties maakte van morphine, strychnine, cinchonine, kinine en andere.

Dit zo productieve leven eindigde op 31 Augustus 1835. De taaie eik Van Baveghem is voor het laatst aanwezig op de vergadering van de Commission Medicale Provinciale op 18 Juli 1835, enkele weken voor zijn dood; voordien was hij altijd stipt op post. Van zijn overlijden vinden we in de archieven alleen terug het verslag van 26 Oktober 1835 „Le président (Kluykens) donne part à la commission que la séance de ce jour a principale-

ment pour objet la présentation de deux candidats en remplacement du feu le pharmacien Van Baveghem".

Het uittreksel van overlijden luidt:

„In het jaar achttienhonderd vijf en dertig, de een en dertigste Augustus te negen uur, voormiddag, voor ons ondergetekende schepen, gemachtigde openbare ambtenaar van de Burgelijke Stand der stad Gent, provincie Oost-Vlaanderen zijn gecompareerd Antonius Mestdagh, oud twee en twintig jaar, kosten en Josephus Crul, oud twee en vijftig jaar, kerkbedienden, beiden wonende in de Sint Annestraat, binnen deze stad, degene ons hebben verklaard dat heden te twee uur 's nachts overleden is: Petrus Joannes Van Baveghem (I), oud zeven en zeventig jaar, apotheker, geboren in deze stad en wonende in de Lange Violettenstraat, echtgenoot van Theresia Van den Berghe, zoon van de overleden Joannes Baptista en van Maria Petronilla Stevens. En na voorlezing hebben de comparanten met ons getekend (getekend) A. Mestdagh-J Crul-Bonaert".

Zo leefde, werkte en stierf een groot apotheker te Gent in die op medisch gebied zo arme XVIIIe eeuw. Hij was een van die groten waarvan Prof. A. J. J. v a n d e V e l d e getuigt: „Tot hun gedachtenis werden geen standbeelden opgericht, maar van tijd tot tijd blijkt het noodig te zeggen en te herhalen dat zij een schoon en nuttig leven hebben doorgemaakt."

Resumé

L'Apothicaire gantois Pieter Van Baveghem était témoin de la période, peut-être la plus agitée que notre pays a connue dans son histoire. Il vivait d'abord sous l'occupation autrichienne, puis il connaissait l'invasion des Français, en prise des théories philosophiques les plus diverses, il voyait la réunion des Pays Bas et enfin l'indépendance de la Belgique. Toujours il prenait ses responsabilités.

Agé de 29 ans il commentait la nouvelle Pharmacopée Gantoise d'une manière purement scientifique mais impitoyable.

Il pratiquait comme pharmacien et fut en même temps membre du jury médical du département de l'Escaut, de la Société médicale de Gand, de la Commission Médicale de la Flandre Orientale etc. Etant excellent chimiste, il trouvait encore le temps pour eriger une fabrique ou il préparait plusieurs produits chimiques et une autre pour la fabrication du sucre de betteraves.

Cette belle vie si productive se termina le 31 Août 1835.

DE DELFTSE APOTHEKERSPOTTEN VAN HET MEDISCH PHARMACEUTISCH MUSEUM TE AMSTERDAM

door

D. A. WITTOP KONING

De kunsthistorici schijnt een zekere angst om het hart te slaan, wanneer zij de geheimzinnige latijnse opschriften der apothekerspotten zien en vermijden angstvallig dit onderdeel te betrekken in hun werken over Delfts aardewerk. Zij beperken zich slechts tot een afbeelding van een pot met het bekende pauwenmotief en schijnen zich niet bewust te zijn, dat er nog ongeveer 30 andere motieven zijn en dat de merken, waarvan ik er thans ook ongeveer 30 verschillende ken, een bijdrage kunnen vormen tot hun kennis van het Delfts aardewerk.

Van der Wielen¹⁾ schrijft in 1918 „Een hoofdstuk in de Pharmaceutische geschiedenis van Delft, dat niet ongeschreven mag blijven en waarvan de gegevens uit de meester-merken der in openbare en particuliere verzamelingen zich bevindende potten moeten gehaald worden, is de geschiedenis van den Delftschen apothekers-pot.” En de toestand is wat dit betreft in 34 jaar niet veel veranderd. Gelukkig hebben de pharmacie-historici in de laatste jaren ingezien, dat, wanneer de kunsthistoricus hier niets aan doet, dit van apothekerszijde moet komen, zij het dan misschien met onvoldoende kunsthistorische scholing.

Collega Vandewiele²⁾ uit Gent gaf ons een inventaris van de apothekerspotten in het Museum voor Folklore te Gent. Helaas is daarvan een groot deel ongemerkt en komen wat het Delftse aardewerk betreft, slechts de merken F, DROM, T, Lampetkan en A P voor.

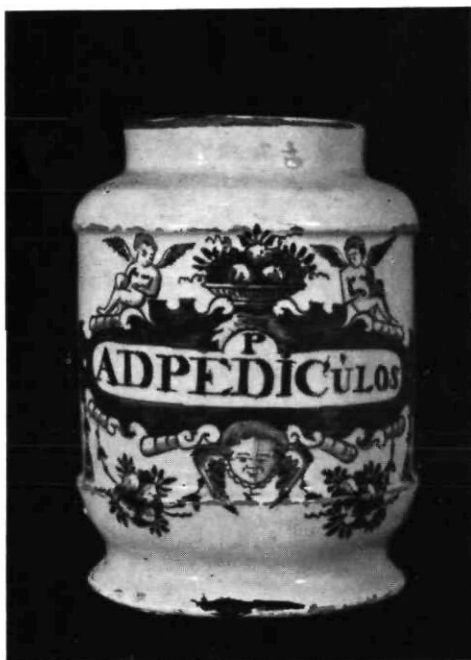
Miss Lothian³⁾ in Londen schreef voor enkele maanden een artikel „Dutch drugjars and their marks”, waarin zij voornamelijk materiaal uit Engelse verzamelingen geeft en ingaat op de fabrieken, de merken en de motieven. Een belangrijke bijdrage voor het beperkte materiaal, dat haar als buitenlandse ter beschikking stond.

Eindelijk is dan nu de verzameling Delftse potten van het Medisch Pharmaceutisch Museum weer opgesteld en daarmee voor bestudering beschikbaar. Zonder overdrijving kan ik wel zeggen, dat dit de belangrijkste verzameling Delftse potten ter wereld is. Hier vindt men de grootste verscheidenheid in motieven. Hier zijn zeer vele gemerkte stukken, hier komen ook zeldzame polychrome versieringen voor, ja, zelfs rode inschriften op blauwe potten. Ik zei zojuist, de grote verscheidenheid in motieven en dit

-
1. P. van der Wielen „Schets voor eene pharmaceutische geschiedenis van Delft”, Pharm. Weekblad 1918, p. 852.
 2. L. J. Vandewiele „Inventaris der Apothekerspotten, opgesteld in de „Apotheek uit de XVIIIe eeuw” Museum v. Folklore Gent.
 3. A. Lothian „Dutch drugjars and their marks”. The Alchemist 16 (1952) p. 216.

afb. 1. Cherubijntjes met pharmaceutische attributen.

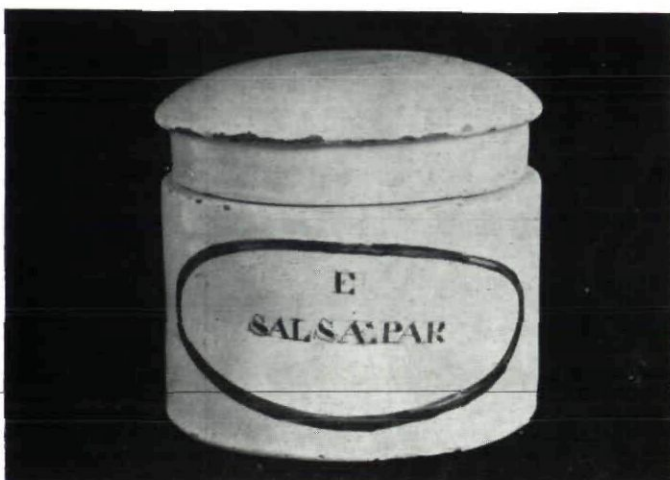
afb. 2. Pauwenmotief met engeltjes inplaats van pauwen.

afb. 3. Guirlande-motief.

afb. 4. Pauwenmotief met initialen W.H.

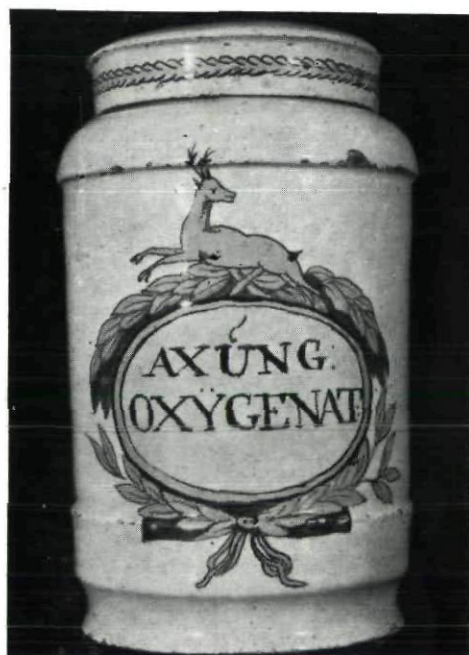
a**fb.** 5. Omlijnd opschrift.

a**fb.** 6. Cactusmotief.

a**fb.** 7. Strikmotief.

a**fb.** 8. Springend hert in geel.

afb. 9. Liggend hertje.

afb. 10. Polychroom bloemdécor.

afb. 11. Baldakijnmotief.

afb. 12. Bloeiende aloë in pot.

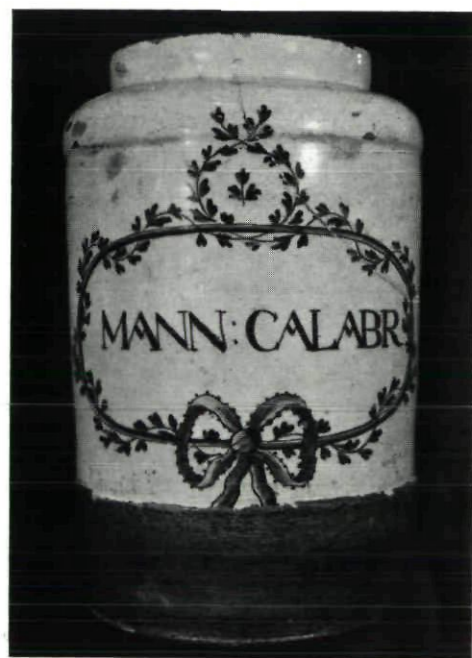
afb. 13 Polychroom consolemotief.

afb. 14. Pauwenmotief met hertjes i.p.v. pauwen.

afb. 15. Bloempot tussen zittende vosjes.

afb. 16. Bladranken met strik.

bewijst dus, dat het zo algemene pauwenmotief niet het enige is. De overige motieven zijn echter allen uit een latere periode, de tijd van omstreeks 1800. Zij komen in verhouding veel minder voor dan de pauwen, misschien, omdat vele apotheken toen reeds glazen opstandflessen en porceleinen witte zalfpotten gingen gebruiken. Ook is opvallend het stenen deksel dat bij het pauwenmotief bestaat niet hoort, de sluiting bestond toen uit een varkensblaas of een stuk perkament, waarvoor veelal een bindrand aanwezig is. Of het koperen deksel oud is, is moeilijk te zeggen, men krijgt de indruk, dat op het laat — 17^e eeuws apotheekinterieur uit de school van Terborgh een dergelijke sluiting toegepast is. In de periode omstreeks 1800 komen echter ook stenen deksels voor, zoals de voorbeelden hier bewijzen.

Wanneer U het pauwenmotief, blauw of polychroom, gecombineerd vindt met een stenen deksel, dan is de grootste voorzichtigheid geboden; U kunt dan bijna zeker zijn met een vervalsing te maken te hebben. En wanneer U dan op de onderzijde het merk „de drie Klokken” aantreft, kan ik U alleen maar adviseren: houdt Uw geld liever in Uw zak, want deze pot moet een moderne namaak zijn.

Wanneer wij er hiermee waren, was het niet zo erg, want er komen ook vele andere imitaties voor, die moeilijker te herkennen zijn. Soms, bij een slechte namaak, vindt U het craquelé onder het glazuur geschilderd, inplaats van dat het erin zit. Het blijft echter moeilijk, vals van echt te herkennen en wanneer U vraagt, waar zie je dat dan aan, dan zou ik met Prof. Van der Wielen willen zeggen: „aan de algemene habitus”.

De ervaring moet U ook hier wijs maken. Overigens mag U hier niet uit opmaken, dat alle potten met het merk De drie Klokken vals zijn; de afgebeelde stukken bewijzen het tegenovergestelde.

Ik meen het beste te doen, de potten te behandelen in de volgorde der fabrieken, waarbij dan de fabrikanten en merken vanzelf ter sprake komen en uiteraard ook aan de versieringsmotieven de nodige aandacht besteed zal worden. De door Hudig⁴⁾ gevolgde alfabetische volgorde zal ik ook gebruiken. Lang niet alle door hem genoemde fabrieken schijnen echter apothekerspotten vervaardigd te hebben. Wij kunnen wel zeggen, dat de fabriek „De drie Klokken” het meeste hierop gespecialiseerd was, maar die heeft dan ook het langste, n.l. tot 1850, bestaan.

DE DRIE VERGULDE ASTONNEN (1655—1764).

1759 Hendrik van Hoorn, bedrijfslijder.
merk: VH 3

Twee potjes in het Museum zijn van deze fabriek afkomstig, zij zijn versierd met het cherubijntjesmotief (afb. 1), dat wij terugvinden bij Dextra (de Grieksche A) en bij de Drie Klokken.

HET BIJLTJE (1657—1802)

1755—1788 Hugo Brouwer, bezitter.
merk: een bijltje.

4. F. W. Hudig „Delfter Faience”. Berlin 1929.

Ook hiervan bezit het Museum drie potjes van afwijkend motief, n.l. met engeltjes i.p. van pauwen (afb. 2), in het overigens bekende motief. Een grote pot met opschrift MEL COMMUN is van het zgn. guirlande-motief (afb. 3), dat wij terugvinden op stroopkannen van Johannes Pennis. (de Porceleyne Schotel).

DE 3 PORCELEYNE FLESSIES (1661—1777).

1760—1776 Hugo Brouwer, bedrijfsleider.

merk: H B.

Van deze fabrikant heeft het Museum een serie van 7 cilindrische potten met het pauwenmotief, nu echter vergezeld van de letters W.H. (afb. 4).

Dit is het enige stel Delftse potten, waar de initialen van een opdrachtgever op voorkomen, iets wat in Engeland zeer gebruikelijk was.

GRIEKSCHE A (1655—1765).

1687—1701 Adrianus Kocks

merk: AK.

Voorkomende op vier grote cilindrische potten met het pauwenmotief.

1759—1765 Jan Theunis Dextra, bedrijfsleider.

merk: D met een nummer (27, 41, 62).

Zoals hierboven vermeld, heeft het Museum van hem 2 stroopkannen en een grote cilindrische pot met het cherubijntjesmotief. Voorts een serie van 11 kleine potjes met het gewone pauwenmotief maar met rode inschriften.

DE VIER HELDEN VAN ROOME (1600—1714).

1709—1714 Quirinus Mesch, bezitter.

merk: MQ. (zou van hem zijn). Een stroopkan is aldus gemerkt. De versiering bestaat slechts uit een eenvoudige cirkel om het opschrift (afb. 5), welk motief naar mijn idee echter tot een latere periode dan de hierboven genoemde behoort.

DE PORCELEYNE KLAUIW (1662—1850).

merk: een klauw. Met dit merk zijn 2 cilindrische potten met het pauwenmotief in het Museum, benevens een dergelijke pot met stenen deksel, voorzien van een cactusmotief (afb. 6) en inschrift EXTR. CORT. PERUV. FUSC. Ook het ovaal om het omschrift komt weer voor.

De beide laatste potten behoren weer tot het late type, het is niet mogelijk een bepaalde fabrikant als vervaardiger aan te wijzen.

DE DRIE KLOKKEN (1671—1850).

Dit is de fabriek, die de meeste apothekerspotten gemaakt heeft.

merk: drie klokken of P:C:

Vele verschillende motieven komen in de collectie voor:

- 1e. het cherubijntjesmotief, zoals wij dit reeds bij Hendrik van Hoorn en Dextra tegengekomen zijn, nu op een grote cilindrische pot.
- 2e. een strik boven een parelrand rond het opschrift op een zalfpot met stenen deksel. (afb. 7)
- 3e. een hertenmotief, geheel in geel (afb. 8). Het museum bezit drie van deze potten, een met het merk de drie klokken, de beide anderen met de letters P:C., toebehorende aan J. van Putten & Co., die deze fabriek bezat van 1830—1850.
- 4e. een klein blauw hertje (afb. 9) op een potje, waarvan het stenen deksel ontbreekt.
- 5e. Het gewone pauwenmotief op een klein potje met inschrift B. LUCA-TELLI.
- 6e. een eenvoudige cirkel rond het inschrift, zoals wij dat al zagen bij de klauw en Quirinus Mesch.
- 7e. het prachtige polychrome bloemdécor (afb. 10) op drie extractpotjes en 2 stroopkannen.

- 8e. een tweetal merkwaardige honingpotten met vierkante voet en hoog stenen deksel, gemerkt P:C: en met een baldakijnmotief (afb. 11) versierd.

Afgezien van het pauwenmotief zijn de overigen weer laat te dateren.

DE LAMPETKAN (1637—1810).

merk 1 p k.

Ook hier zijn weer verschillende motieven aan te wijzen en wel:

- 1e. een bloeiende aloë in pot (afb. 12) op een grote cilindrische pot met stenen deksel.
- 2e. een serie van 4 stroopkannen zonder oor en zonder inschrift met op de plaats van het oor een veelkleurig consolemotief (afb. 13).

DE PORCELEYNE SCHOTEL (1612—1777).

1723—1763 Johannis Pennis of Jacobus Pynacker (1672—1701).

merk: P met een punt erboven.

Het museum bezit 11 gemerkte cilindrische potten van hem met het pauwenmotief; voorts drie stroopkannen met het guirlandemotief en een grote cilindrische pot met hertjes i.p.v. de pauwen in het gebruikelijke motief (afb. 14).

ONBEKENDE MERKEN

ADVP op 2 grote cilindrische potten met het pauwenmotief.

IP op een kleine cilindrische pot en een stroopkan met het pauwenmotief, benevens op een stroopkan met het guirlandemotief, dat wij dus nu al van 3 fabrieken kennen. Het zou daarom ook van Johannis Pennis kunnen zijn.

PX op een hoge cilindrische pot met het pauwenmotief:

Voorts nog drie nieuwe motieven, maar helaas ongemerkt:

- 1e. een vierkante omlijsting van het opschrift met twee zittende vosjes op de bovenhoeken en een plant in het midden (afb. 15) op een cilindrische pot met deksel;
- 2e. een krans van takjes met van onder een strik (afb. 16) op een cilindrische pot met deksel;
- 3e. een polychroom motief van een liggend hert met links en rechts een aloë.

Uit dit overzicht valt op, dat bijna alle gemerkte potten uit de periode van na 1750 zijn; de weinige vroegere toeschrijvingen zijn dubieus. Toch zien wij op schilderijen, zoals het hiervoor genoemde intérieu en de apothekersportretten van Frans en Willem van Mieris, Delftse apothekerspotten. Wij moeten aannemen, dat deze stukken ongemerkt geweest zijn en misschien niet het pauwenmotief voerden. Er zijn misschien enkele aanwijzingen in die richting, maar niet aan de hand van de potten van dit museum.

De grote moeilijkheid met de ongemerkte stukken is deze, dat de Delftse apothekerspot over heel West-Europa verspreid was en niet slechts exportgoed was, maar geïmiteerd werd. Het Engelse Delfts is zijn eigen weg gegaan en goed te herkennen; in Berlijn (merk B.L.) en Lille is het pauwenmotief echter nagebootst. Zo verwacht ik, dat veel van de potten in het Musée de Cinquante-naires te Brussel en het Museum voor Folklore te Gent in Lille of ergens in België vervaardigd zijn. Men zegt wel, dat de onderkant van de Delftse pot altijd geglaazuurd is, iets wat in zijn algemeenheid stellig niet juist is, dus ook dat geeft geen houvast.

De oude Delftse apothekerspot, d.w.z. van vóór 1700 blijft dus nog een probleem.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN WORKUM

door

W. T. BEETSTRA

In verband met de onder handen zijnde bewerking van Stoeder's „Geschiedenis der Pharmacie in Nederland” lijkt het mij dienstig reeds thans over te gaan tot publicatie van enkele door mij verzamelde gegevens betreffende de geschiedenis der pharmacie in Workum. Nog slechts een klein deel van de archiefstukken van het stadje Workum zijn door mij onderzocht (zie hieronder).

Evenals in verschillende andere oude steden in de Nederlanden, hadden de apothekers in Workum zich reeds vroeg in een Gilde verenigd (1), tezamen met de chirurgijns. Tot dit Apothekers- en Chirurgijns-gilde behoorden tevens de barbiers (2). Wanneer dit Gilde gesticht is, valt moeilijk te zeggen. Verschillende Gildebrieven van Workum schijnen bewaard te zijn gebleven, doch daar het archief van de stad in verband met een grondige restauratie van het stadhuis elders opgeborgen is, valt dit thans nog niet te controleren. Wij weten thans alleen dat de bepalingen van het Apothekers- en Chirurgijns-gilde in 1676 vernieuwd werden (3). Om tot het Gilde te worden toegelaten moest men een voorgeschreven proeve van bekwaamheid afleggen voor de Olderman en Gildemeesters. Deze bestond voor de apothekers uit het „bereyden van 3 compositiën uit het dispensatorio Amsterdamensi” (4).

Uitvoerig zijn de bepalingen van het Apothekersgilde tegen mogelijke concurrentie van „quacksalvers, lantloopers en diergelijke bedriegers, oculisten, steen- en breucksnijders”, die slechts met consent van Olderman en Gildemeesters en na het betalen van 12 stuivers hun „salve, oliën en medicamenten vercoopen mogen”, hun „praxin medicam” uitoefenen of „operatien” doen.

Op de twee jaarmarkten waren zij echter vrij: „Alle Olde Wijven, Leedesetters en andere noijt enige Proeff gedaen hebbende, sullen ganschelijk niet toegelaten worden om haer gewaende const te oeffenen”, dan met speciale toelating van Olderman en Gildemeesters en na redelijke betaling aan het gild. De doctoren en apothekers mochten „op een sabbatdag of andere soogenaamde feestdagen niet het haer of baert scheren, behalve aan vreemde passagiers” (5). Deze bevoegdheid hadden de apothekers blijkbaar gemeen met de barbiers.

Uit de gildentijd dateren nog een achttal zeldzame lijkbaren, die in de oude Ned. Hervormde Kerk bewaard worden (6). Ieder Gilde had n.l. zijn eigen lijikbaar en tot aan de tweede wereldoorlog deden deze baren nog wel voor begrafenissen dienst. Ze zijn niet zeer oud en het is mogelijk dat er oudere Gildebaren aan vooraf zijn gegaan. De lijikbaar van het Apothekers- en Chirurgijns-gilde dateert van 1781. Noch in Stoeder's boek, noch in het *Pharmaceutisch Weekblad* is ook iets over deze Gildebaar gepubliceerd (7), zodat een beschrijving mij hier op zijn plaats lijkt.

De voor- en achterkant is beschilderd met een doodshoofd en twee doodsbeneerden benevens het jaartal 1781. De zijanten bestaan uit beschilderde panelen met daar tussen een aantal opschriften en rijmpjes. Aan de ene zijde leest men in witte letters op een zwarte ondergrond:

„Quicquid erat mea semper erat spes unica Christus, spero per hunc per et hunc spero perenne bonum“, met daaronder de vrije vertaling:

„Al wat er is, mijn hoop is Christus en zijn bloed
Door deze leev' ik én hoop door die het eeuwig goed“.

En verder:

„Ons leven is maar eenen dag
Vol ziekten en vol naar geklag,
Vol rampen, dampen en verdriet
Een schim, een droom en anders niet“.

De beschilderde panelen aan deze kant van de baar stellen voor:

1. een apotheek met achter de recepteertafel de apotheker met witte bef, pruik en hoed benevens een helpster. Een andere vrouw is voor genoemde tafel werkzaam bij een grote vijzel, terwijl wij tevens een man en een vrouw als klanten aantreffen. Duidelijk te onderscheiden zijn verder een destilleertoestel, een tiental tonnetjes, zalfpotjes e.d. en een apart kastje. (vergiftkastje?)
2. een ziekenkamer waarin een man te bed ligt met aan zijn sponde twee doc-toren (?). Daar van afgescheiden zien we nog een ander vertrek, waar een vrouw het bed houdt.
3. een operatiekamer, waarin een man op een bank ligt. Terwijl een persoon met witte bef (de chirurgijn) met een soort trepaan blijkbaar een operatie aan het hoofd van de patiënt uitvoert, houdt een andere het slachtoffer vast. Nog twee personen zitten er bij. In een kastje aan de muur bevinden zich enkele medische instrumenten (verschillende soorten messen).
4. een tafereel met de barmhartige Samaritaan met het toepasselijk onderschrift:
„Help, Help, Here Jesu, helpt mij Gij Samaritaan
Verbint mijn wond, vergeeft mijn sond,
En schenk mij U Genaad, soo gaa ik Hemel aan.“

De andere zijde van de baar geeft het volgende te lezen:

„Dies mortis Iudicii Beatorum mors Migratio in coelum est“. Daaronder de vrije vertaling:

„De dag des doods is de dag des oordeels en de dood Der zalige is eene verhuizing naar Gods school.“

Hier onder nog:

„Daar de zegen van Gods almacht werkt
Ons hand en medicijnen sterkt.“

De volgende beschilderde panelen treffen we hier aan:

1. op een wapenschild heraldisch rechts in blauw een gele vijzel met een door lauwerkransen omgeven stamper, links op een wit veld twee slangen zich kronkelend om een stamper of aesculaapstaf. Een gegolfde band er onder bevat het rijmpje:
„Geen Apotheker is soo Gesteld
Die kruyden heeft voor doods Gewelt.“
2. een opengeslagen boek met links de woorden „Ars Longa“ en rechts „Vita brevis“. Op de zijkant van het boek: „aphor bippoere“ (wat kan dit, betekenen?) Onder dit tafereeltje het rijmpje:
„Geen medisijn kan sijn soo groot,
Die helpe kan in doodes nood,
De beste konst die staat dan stil
Als God de Heere doet sijn wil.“
3. wederom een wapenschild met heraldisch rechts op een zwarte ondergrond: een geraamte, links op een witte ondergrond: medische instrumenten (o.a. een zaag en messen). Daaronder het rijmpje:
„De dood vraagt niet na ons geweer
Hij maayt en velt elk eender neer.“

4. een tafreel voorstellende twee doctoren (?) elk met een dik boek onder de arm. Eén van hen heeft tevens nog een instrument (boor) in de hand.

Rest mij thans nog het vermelden van enige namen van 18e eeuwse Workumer apothekers.

In of vlak voor 1728 is te Workum overleden Hessel Hiddius Fopma, „in leven vroetsman en apotheker deser stede Workum”. Zijn vader, Hiddius Fopma, was predikant te Ferwerd (8).

In 1747 legt Keimpe Boothamer, „apothecar binnen Workum, oud 58 jaar, bemerkt hebbende dat hij saffraan uit syn winkel miste” getuigenis af voor het plaatselyk gerecht (9).

Een koopakte uit 1749 vermeldt de naam van Jacob Rodenburg „mede vroetschap en Apothecar te Workum” (10), terwijl we weten dat hij in 1774 o.a. 16 stuivers ontvangen heeft voor een geleverd drankje (11). Van dezelfde apotheker bezat Mr J. Dirks in 1877 te Leeuwarden nog een zilveren gildepenny, thans mogelijk in het Friesch Museum te Leeuwarden, met het opschrift: „J. A. Rodenburg m(eester) apotheker tot Workum den 24 November 1759” (12).

Een apotheker met de deftige naam Reinicus Hermannidus ontmoeten we als koper van een huis te Workum in 1778 (13). Nochtans heeft die naam hem blijkbaar niet kunnen vrijwaren voor een onbekommerde oude dag. We lezen tenminste in een brief van 1802 dat de stad Workum verplicht is Rienk Hermannides, zoals hij thans genoemd wordt, met zijn gezin te onderhouden (14).

Tot slot vermelden we nog dat een zekere Borneman „Med. dr en Apothecarius” hier ter stede op 28 November 1786 door de „overluiden van het chirurgijns-gilde te Workum” voor het gerecht gedaagd wordt en gesteld wordt tot het „betalen van een half jaar geld tot 1 carl. gld. 4 st. dat de gedaagde aan het Chirurgijns-gilde verplicht is te betaalen” (15).

Dit korte lijstje maakt geenszins aanspraak op volledigheid, terwijl de 17e eeuwse bronnen nog moeten worden onderzocht.

Geraadpleegde bronnen en noten:

1. P. H. Brans, De Dordtse confrerey der drogbereykunst en de plaats tussen de andere Apothekersgilden, *Pharm. Weekblad* 1953, blz. 358—369.
2. T. H. Siemelink, Geschiedenis van de stad Workum 1903, blz. 157.
3. T. H. Siemelink, l.c. blz. 156.
4. T. H. Siemelink, l.c. blz. 158.
5. T. H. Siemelink, l.c. blz. 160 en 161.
6. T. H. Siemelink, l.c. blz. 162 en 163.
A. Wagenaar, Het stedeke Workum 1923, blz. 6 en 7.
J. B. F. van Gils, Een merkwaardig overblijfsel van een chirurgijns-gilde, *Ned. Tijdschr. v. Gen.* 1923, II No. 16.
7. Mededeling van Dr P. H. Brans.
8. Collateraalboek van Workum SS 1 (1716—1805) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
9. Informatieboek van Workum B 1 (1729—1752) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
10. Proclamatieboek van Workum EE 13 blz. 3 (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
11. Collateraalboek van Workum SS 2 (1774—1802) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).

12. Gids voor de bezoekers der historische tentoonstelling van Friesland (1877), blz. 98.
 13. Proclamatieboek van Workum EE 15 blz. 141, (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
 14. Ontvangen missives en concepten van verzonden missives van Workum WW (1596—1810) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
 15. Gerechtsrol van Workum C 29 (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
-

Kring voor de geschiedenis van de pharmacie in Benelux Vergadering, gehouden op 19 April 1953 te Rotterdam

Om 2 uur opende de president Dr P. H. B r a n s (Rotterdam) de ledenvergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen. Het verslag van de secretaris was door diens ziekte niet binnengekomen, het verslag van de penningmeester werd goedgekeurd. De secretaris apotheker V a n d e w i e l e (Gent) had verzocht van zijn functie ontheven te worden wegens zijn gezondheidstoestand. Besloten werd de secretaris te verzoeken aan te blijven en apotheker L. S e e g e r s (Brussel) te vragen het secretariaat zolang voor hem waar te nemen.

Nadat het gezelschap de thee gebruikt had, aangeboden door het Departement Rotterdam van de KNMP, opende de president de wetenschappelijke vergadering. Hij heette welkom de vertegenwoordigers van het Hoofdbestuur van de KNMP, van het bestuur van het Departement Rotterdam en van het Genootschap voor de geschiedenis van de Geneeskunde, de Wiskunde en de Natuurwetenschappen, het bestuur van de Ex Libriskring en de Gemeente-archivaris van Rotterdam. Vervolgens hield Dr B r a n s een inleiding met lichtbeelden bij de tentoonstelling van Ex Libris, die vervolgens bezichtigd werd.

Na het gemeenschappelijk diner werd de wetenschappelijke vergadering 's avonds voortgezet met een voordracht van apotheker A. C o u v r e u r (Brussel) over „Le merveilleux dans la Pharmacie au 18me siècle” waarin hij opnieuw putte uit de rijke schat van gegevens in het Journal Encyclopedique (Bouillon 1756).

Vervolgens las de president een mededeling van apotheker V a n d e w i e l e voor. „De oudste gegevens over apothekers in België”. Het bleek, dat in vele plaatsen, zoals Luik en Leuven, nog een onderzoek ingesteld moet worden, terwijl de gegevens van Antwerpen ook nog voldoende zijn.

Als derde spreker sprak Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over „Noord en Zuid Nederlandse vizels”. Sur. behandelde aan de hand van vele foto's de versieringsmotieven, door vizelgieters gebruikt. Ook hier bleek dat voor België nog veel werk gedaan moet worden.

Tenslotte sprak apotheker E. G r e n d e l (Gouda) over het apothekersgeslacht Grendel, dat vele generaties lang de pharmacie be-

oefende te Gouda. Spr. behandelde op geestige wijze de pharmaceutische aspecten van dit familieonderzoek en plaatste deze in de geschiedenis van de pharmacie van Gouda. Slechts hieraan ontleen dergelijke gegevens hun historische waarde.

Besloten werd de volgende vergadering te Brugge te houden op 12 September a.s. met eraan verbonden een bezoek aan het Museum Bruuthuse en het St. Jans Hospitaal. Getracht zal worden een vergadering in Luxemburg te houden om de collega's van het Groot-hertogdom tot meerdere activiteit aan te sporen. (*Wittop Koning*)

J. H. A. E. Cornips. Een provinciale school voor Apothekers te Maastricht. Aangeboden door de Fa. P. Hahmes te Maastricht aan de KNMP. Maastricht 1953.

Toen ik destijds in het Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde de geschiedenis van de klinische school te Hoorn beschreef, sprak ik de hoop uit binnenkort de geschiedenis van de enige nog onbeschreven klinische school, namelijk die van Maastricht, te kunnen laten volgen. Inmiddels heeft de heer Cornips deze studie ter hand genomen. De school werd opgericht in 1825 en beperkte zich tot de opleiding van apothekers en vroedvrouwen. Lector in de artsenijsbereikende waren achtereenvolgens M. Martens, L. J. Dumoulin (van 1836 tot 1861) en Verver. In de eerste jaren was de school een succes, na 1830 heeft zij echter een kwijnend bestaan gehad, in 1850 officieel opgeheven is zij particulier nog tot 1865 voortgezet.

In 1850 werd vermeld dat sedert de oprichting 73 leerlingen van deze school, apothekersexamen afgelegd hadden.

(*D. A. Wittop Koning*)

Richard Assmus, Notenhett für das Deutsche Apothekerhaus, Zeitraff - Verlag, Hamburg - Harburg (1953), 16 bldz.

De „Apotheker en de Muziek” is een gebied van de pharmaceutische folklore, dat tot voor korte tijd veronachtzaamd is geworden. Eerst onlangs is hierin verandering ten goede gekomen en hiervoor belangstelling gewekt. In 1951 verscheen in de *Revue d'Histoire de la Pharmacie* een door E. H. Guillard uit Toulouse ingezonden verzoek om inlichtingen over apothekers, die muziek hebben gecomponeerd, alsmede over liederen, opera's en operettes, waarin de apotheker en de apotheek deel van tekst of handeling uitmaken. Het eerste antwoord, ingezonden door collega Collard uit Straatsburg, noemde de feestmars „Nos Jungit Pharmacia”, door een militaire kapel op 20 September 1913 gespeeld tijdens het Internationale Pharmaceutische Congres te Scheveningen, speciaal voor

die gelegenheid gecomponeerd en voor zover bekend, het enige Nederlandse pharmaceutische muziekstuk. Collega Collard had tot 1939 een gedrukt exemplaar ervan gehad, maar toen hij dit na de oorlog niet meer terug kon vinden, was hij er in geslaagd het manuscript te verkrijgen. Dezerzijds wordt gepoogd dit naar Nederland te doen verhuizen of tenminste een fotocopie er van, zodat de melodie (Opus 215 van Jan Works) aan de vergetelheid worde ontrukkt. Verdere antwoorden op de vraag in de *Revue* gaven de indruk, dat er op dit gebied niet zo heel veel bekend is.

In het zojuist verschenen nummer 4 (Januari 1953) van het Bulletin van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux noemt collega I. Etienne uit Verviers nog een aantal werken, terwijl collega Richard Assmus op het Congres in Harburg in 1949 naar aanleiding van de uitvoering van een deel van de opera „Die Apotheke” van Chr. G. Neefe besprak hetgeen in het Duitse taalgebied bekend was. Etienne stelde in zijn publicatie de vraag, of het niet van belang zou zijn de partituren bijeen te brengen en die ter gelegenheid van pharmaceutische congressen etc. te doen uitvoeren. Assmus wil trachten deze muziek nog meer levend te houden door het samenstellen van dit muziekboekje. Het bevat gedeelten uit de opera „Die Apotheke” van Chr. G. Neefe, de opera „Doktor und Apotheker” van Dittler von Dittersdorf, de opera „Der Apotheker” van Joseph Haydn en de komische opera „Die Hochzeit des Jobs” van Joseph Haas. Verder „Der Apotheker als Nebenbuhler” van Carl Loewe en een drietal door apothekers gecomponeerde liederen: Käferlied en Dorette van K. Jung en Tränen van Edzard Foken.

(P. H. Brans)

A. E. Leuftink, De Geneeskunde bij 's Lands Oorlogsvloot in de 17e eeuw, Proefschrift Groningen 1952, 135 blz.

Ook voor de pharmaceutische historieschrijver bevat deze keurig uitgevoerde dissertatie belangwekkende gegevens. Het begint al op blz. 15 waar sprake is van een „apotheker Jansz”, die blijkens een in het Rijksarchief gevonden rekening, leveranties zou hebben gedaan ten behoeve van de schepen, die in 1533 werden uitgerust tegen de „rebelln van Lubeck”. Er was in die jaren van een geregelde zeemacht nog geen sprake en naar behoefte vorderde men koopvaarders en stelde die samen tot een vloot voor een bepaalde expeditie, zoals in dit geval. Eerst later werd uit de kleine vloten van de watergeuzen en de havensteden een oorlogsvloot samengesteld en het toezicht erover opgedragen aan de vijf Admiraliteiten - van Amsterdam, de Maze, Zeeland, het Noorderkwartier en Friesland -. Deze hadden opdracht toe te zien op het onderhoud en de verzorging van schepen en manschappen. Ten behoeve van de werkzaamheden van de op de schepen dienstdoende chirurgyns werden, evenals bij de Oost-Indische Compagnie medicijnkisten

samengesteld, geleverd en aangevuld door apothekers aan de wal. Men krijgt de indruk in het hoofdstuk aan de medicijnkisten gewijd, dat de gehele gang van zaken bij de geneesmiddelvoorziening van die bij de O. I. Cie was overgenomen, iets wat de schrijver ook heeft opgemerkt en wat nog eens uit de opgenomen lijst van Medicamenten en Instrumenten blijkt. Ook het toezicht op de leveranties geschiedde practisch analoog door een kleine commissie, meestal bestaand uit een niet bij de leveringen betrokken apotheker, één of twee chirurgyns en een ambtenaar. (*P. H. Brans*)

Kostbarkeiten aus der Apotheke. Uitgegeven door de Verbandstoff-Fabriken P. Hartmann. Heidenheim 1952.

De internationale Gesellschaft für die Geschichte der Pharmazie heeft gemeend dit boekje een ruimere verbreiding te moeten geven dan aan een reclame-uitgave gegeven wordt, omdat het geschreven werd door de onlangs overleden *Walter Dörr*, stichter van een pharmaceutisch museum in Waldenbuch bij Stuttgart. Alle afbeeldingen, die zeer fraai uitgevoerd zijn, geven stukken uit deze verzameling weer. Getracht werd zo'n groot mogelijke variatie te geven door uit alle catagoriën van museumstukken enkele voorbeelden te geven. Interessant zijn de afbeeldingen van tinnen vaatwerk, een onderdeel van de geschiedenis van de pharmacie waar we weinig van afweten. De renaissance vijzel (blz. 14) is stellig niet van de hand van de Mechelse gieter van de *Ghein*. (*D. A. Wittop Koning*)

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

LA PUBLICITÉ PHARMACEUTIQUE AU XVIIIe SIÈCLE. (*)

par A. COUVREUR,
Pharmacien

L'étymologie du mot « *publicité* » nous apprend que c'est la diffusion populaire d'une idée à promouvoir, d'une opinion à faire partager ou d'un objet à lancer.

Suivant le but de l'opinion émise, la discussion sur l'objet deviendra, soit un pamphlet au sens français du mot, soit un dithyrambe ou plaidoyer.

L'intérêt commercial et l'intérêt primordial de l'homme pour les produits pharmaceutiques font trouver entre ceux-ci et la publicité de nombreux points de contact.

Quand la publicité a-t-elle commencé?

Contrairement à l'idée que s'en fait l'homme moderne, à chaque époque de l'histoire, il y a des preuves palpables d'une publicité pour les médicaments, simplement parce que le monde a souffert depuis sa naissance et que nos propres aïeux, par simple humanité, se sont communiqués les moyens de réparer les accidents survenus dans leur organisme ou leur physiologie.

Il semble que la première publicité mentionnée l'ait été par Diodore de Sicile à propos de l'art médical en Egypte. On trouve des traces de cette publicité chez Strabon, dans l'Eliade, pour guérir les blessures de guerre. Les comédies d'Aristophane raillent l'atréon du médecin Putalis, dont reparlera ultérieurement Hippocrate.

Sans la voix de la renommée, seule publicité possible à l'époque, ce père de la médecine n'aurait pas connu son succès considérable.

Cléopâtre s'intitulait elle-même pharmacienne. Juvénal, lui aussi, parle de femmes apothicaires.

A toutes les époques ultérieures, tous les remèdes étaient propagés oralement ou par écrit dans les couvents et les écoles.

A la Renaissance, l'imprimerie permit de diffuser par écrit toutes les élaborations plus ou moins pharmaceutiques du moment, et les fréquentes comédies tout en critiquant les médicaments de l'époque n'en constituaient pas moins une publicité déguisée.

Au XVIe et XVIIe siècles on constate des disciplines sévères contre l'abus de remèdes secrets ou inefficaces propagés par une publicité tapageuse.

(*) Texte reçu à la rédaction en février 1953.

C'est au XVIIIe siècle que la publicité telle que nous la concevons encore maintenant dans ses grandes lignes a réellement pris corps.

Il y a une vingtaine d'années, j'ai trouvé chez un libraire du nom de Lebaudot un *Journal encyclopédique* édité à Bouillon.

En parcourant le journal de 1760 à 1790 je constatai que ces volumes, car il y en avait 190, constituaient pour moi et pour notre profession des éléments d'un intérêt considérable. A côté de travaux scientifiques de tout ordre, il y avait aussi de la publicité pharmaceutique et médicale.

J'achetai les volumes, j'en bourrai le coffre de ma voiture et malgré les difficultés existant à ce moment pour l'entrée dans le pays de livres anciens, je les ramenai à Bruxelles sans encombre.

Voilà ce qui me vaut aujourd'hui de pouvoir vous exposer ce que fut la publicité médicale et pharmaceutique dans les 40 ans qui ont précédé la Révolution française.

Pour en faire une synthèse objective, il faut se mettre au point de vue de nos confrères et du public qui vivaient il y a près de 200 ans, alors que la science était elle-même encore fort confuse.

Comme la forme publicitaire adoptée par les auteurs de l'époque est totalement différente de celle que nous concevons et réalisons aujourd'hui, avec notre arsenal considérable de publications variées et de données scientifiques, je me verrai forcé de sérier les questions avec l'espoir d'en tirer finalement une conclusion en rapprochant l'esprit du temps des considérations actuelles.

Il y a dans ces volumes environ 420 articles, lettres, rapports, etc., de caractère médical ou pharmaceutique, à caractère publicitaire indubitable, bien que la forme soit différente de la nôtre; en dehors de ceux-ci on y retrouve 138 annonces nettement publicitaires pour des produits médicaux en général, mais même pour des produits de beauté. Puis, il y a une bonne centaine de recettes et autant de notices bibliographiques relatives à des livres médicaux récemment parus.

Au point de vue pathologique, les plus nombreuses parmi les insertions ont trait à la syphilis, aux dartres et plaies de toutes sortes. Immédiatement après viennent les cancers et les plaies atones et, après d'autres encore, la pierre, ce qui laisse supposer que les calculs rénaux étaient fréquents, dus sans doute à l'hygiène alimentaire de l'époque.

Comme spécifiques utilisés en chimie minérale, le tartre émétique, la crème de tartre, le soufre et l'antimoine sont les plus fréquemment cités. En botanique se trouvent de nombreuses citations et parmi elles, la plus grande partie des simples de nos pays : la bardane, le sureau, la fève des marais, la rhubarbe, la mauve, la pensée, le groseillier, le frêne, la sauge, la jusquiame, etc...

Parmi les produits exotiques, il y a le quinquina, le café, le réglisse et le polygala.

Parmi les corps gras, on ne cite que l'huile d'olive et l'huile d'arachide.

Un chapitre important est réservé aux eaux thermales de Spa, d'Aix-la-Chapelle et de Carlsbad, mais pas un mot de Vichy. Un long article est

consacré aux eaux minérales artificielles. D'autres articles indiquent nettement la tendance à voir se développer les cures thermales.

Un autre point de vue est celui des produits de parfumerie et de cosmétique. Pour les deux sexes, la chute des cheveux est le souci principal. Pour les femmes, le teint, la peau, le parfum, mais seulement deux citations ayant trait au savon !

Il y a fréquemment des annonces en faveur de matériel, soit pharmaceutique, soit médico-chirurgical.

On trouve déjà onze citations à propos de l'emploi de l'électricité et encore plus à propos des soi-disant actions thérapeutiques de l'aimant.

Alors qu'on ne parle presque pas des lunettes, des thermomètres ou du microscope, les bandages herniaires sont cités de nombreuses fois avec tous les renseignements publicitaires.

Au point de vue scientifique, on trouve d'abondantes discussions sur le traitement de la petite vérole. L'origine de la maladie est attribuée aux voyages qui s'effectuent entre les différents peuples d'Asie, d'Afrique et d'Europe et les pays d'origine seraient l'Egypte ou l'Arabie.

Quant à la nature de l'affection, tantôt on l'appelle venin, tantôt virus, tantôt levain.

Le Dr PAULET constate la contagion et nie, à l'encontre de certains, la préexistence de la cause de cette maladie dans chaque individu d'une façon innée.

Il est partisan de l'inoculation par une légère incision, alors que chez les Chinois elle se faisait par le nez et chez les Mahométans par la bouche. L'Académie de Médecine de l'époque émit, pour le Parlement, un avis s'opposant d'une façon formelle à l'inoculation. L'arrêt du Parlement date du 8 juin 1763, mais la controverse continua et il a fallu l'avis de médecins étrangers attachés aux ambassades pour confirmer les pronostics du Dr PAULET.

Notons au point de vue publicitaire, une annonce du Dr POWER qui publiait une attestation du Dr SUTTON, spécialiste à Londres de l'inoculation, attestation par laquelle le Dr POWER était le seul habilité en France à utiliser ses méthodes.

Il a fallu attendre l'ère pasteurienne pour que soit définitivement tranchée cette question.

Les affections reprises le plus fréquemment étaient les affections syphilitiques ou celles qu'on estimait comme telles.

Le mercure est considéré comme la méthode la plus propre à guérir les maladies vénériennes, soit récentes, soit invétérées, comme dit M. BOYVEAU, docteur en médecine, qui publia à ce sujet un important travail édité à Paris chez Desennes, Cuchet, Mérigot et Royer.

Le leitmotiv de ce travail divisé en six chapitres est, en résumé, le suivant :

L'incertitude sur la méthode d'administration du mercure et sur son efficacité est décourageante pour le praticien, et désespérante pour le malade. Pour ces motifs, il revient à conseiller le Rob antisiphilitique du Dr LAFFECTEUR qu'on peut se procurer, à Paris, chez l'inventeur.

A la même époque, M. BRU, maître en chirurgie doté de plusieurs autres titres, décrit une méthode nouvelle pour traiter les maladies vénériennes par des gâteaux toniques mercuriels. Ce travail se vendait chez l'auteur, ce qui une fois encore démontre son caractère publicitaire.

En 1772 on vend à Paris chez Quillau une brochure du sieur AGIRONI, botaniste, qui prône les bons effets de sa méthode végétale antivénérienne.

Il déconseille le traitement au mercure introduit par un de nos compatriotes, VAN SWIETEN, pour recommander l'usage des plantes.

Parmi d'autres attestations, il se prévaut aussi de celle de GUILBERT DE PRÉVAL, médecin consultant du Roi de Danemark.

Malgré les analyses du spécifique, suivant les méthodes restreintes de l'époque, pour y retrouver une certaine quantité de mercure ou d'un autre minéral quelconque, rien n'est détecté.

On atteste des guérisons de l'ordre de 40.000 en l'espace de très peu d'années, et on prétend même que le nombre de guéris atteint en réalité 60 à 80.000. On se demande avec stupeur si les plantes de ce temps là avaient des vertus spéciales, mais il est fort probable que dans le nombre de ces affections se trouvaient pas mal de cas bénins n'ayant rien à voir avec la syphilis.

Une erreur plus flagrante se manifeste dans une observation faite par un sieur ROYER qui ne donne aucun titre médical. Le diagnostic fut celui d'une gonorrhée virulente qu'on traita par bains et tisanes adoucissantes. Ce traitement fut sans effet et l'état du malade s'empira. Heureusement le diagnostic syphilitique fut porté en dernière analyse et le traitement par lavements mercuriels fut instauré. Après 22 mois de traitement et absorption de dix-sept bouteilles de liqueur antivénérienne dans des lavements à base de graines de lin, une attestation émanant de deux médecins en vue confirmait l'amélioration sensible et même la guérison.

En 1773, le Dr GARDANE publia, par ordre du Gouvernement, un livre sur « la manière sûre et facile de traiter les maladies vénériennes ». Il y explique la méthode de RÉVAL mais avec traitement externe et interne.

Le traitement était administré gratuitement aux indigents.

Les malades vont chez l'apothicaire de leur choix et laissent les remèdes en dépôt dans la salle de traitement. Ils doivent apporter avec eux bandes et compresses et une bouteille pour recevoir la portion de liqueur antivénérienne.

La salle est ouverte tous les jours. Hommes, femmes et enfants, ces derniers soignés gratuitement y sont admis mais doivent se présenter à des jours ou des heures différents.

De plus, le Dr GARDANE instaura des cours spéciaux pour les étudiants en médecine et les élèves en chirurgie.

Il semble donc que nous n'ayons rien innové au point de vue dispositions générales, sauf les principes de la chimie moderne qui ont permis d'éviter la contagion et de limiter les dégâts.

Déjà au XVIIIe siècle le cancer affligeait les populations et de nombreuses médications sont prônées toutes plus erronées les unes que les autres. La cause en vient surtout aux erreurs exposées par le corps médical.

C'est ainsi qu'un certain GAMEL attribue le cancer à une déformation des nerfs et du fluide nerveux.

On trouve également une attestation de guérison complète adressée à Monsieur DOREZ, maître en chirurgie et en pharmacie. Il s'agit d'un cancer au sein et l'attestation se termine comme suit : « Ainsi j'ose croire que vous n'hésitez point à rendre publique ma guérison ».

Il y a aussi une observation sur l'usage d'un sirop préparé pour la guérison des cancers, des squirres et d'autres maladies encore.

On fait dépendre le cancer de deux genres de causes, soit extérieures, telles que les chutes et le froid, soit intérieures, telles la qualité acide de certains aliments grossiers et même la mélancolie. On fait remarquer que les femmes sont plus sujettes aux cancers que les hommes, et après quelques indications sur le mode d'emploi, la notice se termine par le prix du produit qui est de 18 liv. la pinte.

Citons encore une publicité pour les remèdes anti-rhumatismaux, notamment un élixir qui pénètre les vaisseaux sanguins.

La brochure qui se termine par une longue liste de certificats donne aussi le témoignage du médecin particulier du Duc d'Orléans et d'autres personnages en vue. Le prix n'est pas indiqué mais bien l'adresse du fabricant.

En octobre 1784, est publiée une dissertation sur la rage par Monsieur LE ROUX. Il parle de rage spontanée et de rage communiquée, et en attribue les causes entre autres aux ennuis, à la colère et aux autres passions fortes. Il préconise le traitement local et un traitement interne à base d'alkali volatil.

Il y a des remèdes pour les maux de dents, les engelures et un élixir de longue vie. Les prix ne sont pas toujours indiqués, mais on trouve toujours l'adresse.

On cite également une eau de l'Abbaye de Marquette près de Lille pour guérir les apoplexies et les épilepsies et encore bien d'autres maladies. Il y a, en plus, l'anti-goutte des Caraïbes pour lequel on annonce l'établissement à Paris d'un dépôt pour la vente du médicament. On délivre, aux personnes qui le désirent, un extrait de ce qui a été publié sur les bons effets de ce remède.

Mr BOURCHON recommande son turbith minéral bon pour les humains et les animaux mordus par une bête enragée.

Mr MAILLE, vinaigrier-distillateur, recommande ses moutardes, vinaigres et fruits conservés à l'acide, pour la conservation des dents et de la bouche, pour toutes les piqûres d'insectes, etc... Il annonce que le débit ne se fait qu'à Paris, rue Saint-André-des-Arts où son magasin est établi dans la porte cochère vis-à-vis de la rue Hautefeuille.

Notre confrère, Jacques FAYNARD, a inventé une poudre vulnérable qui a la vertu d'arrêter toutes sortes d'hémorragies. Le Roi et la Reine, ainsi que toute la famille royale, en font usage. Il y a des boîtes de trois prix : 6 liv., 12 liv. et 24 liv. Elles doivent être revêtues de son cachet et signées de sa main.

On vend à Londres, chez MM. GROOTE, apothicaire, et BAILEY, parfumeur, des drogues fumigatoires pour prévenir les affections nuisibles d'un air stagnant et corrompu. Un usage modéré de ces drogues, dont la boîte ne coûte que 3 liv. 6 sols, suffit, dit-on, pour sauver une cargaison entière de nègres.

Parmi les préparations cosmétiques, « Mr DUBOST demeurant à Paris, enclos du Temple, au bâtiment neuf, vend une essence de beauté qui conserve le teint frais et la blancheur des mains ».

Ce même Mr DUBOST s'est réservé le débit de quelques autres compositions : 1°) le rouge de Paris, tiré de la teinture des végétaux ; 2°) la pommade de Ninon, connue en Turquie sous le nom de Pommade Circassienne, à l'usage des sultanes ; 3°) les cuirs à rasoirs qui tiennent lieu de pierre ; 4°) la véritable propreté de la bouche, sorte d'élixir qui, entre autres, guérit du scorbut ; 5°) un opiat pour les dents ; 6°) une eau Géorgienne pour dissiper les tâches de rousseur.

L'auteur de la *Gazette d'Agriculture* vient de publier une méthode pour faire avec la fécule et l'amidon tirés des pommes de terre, une gelée de santé dont l'usage, dit-il, est fort recommandé par les médecins de Paris. Il en indique le mode de préparation, dit que cette gelée est excellente pour les estomacs faibles, les personnes de santé délicate, celles qui sont épuisées, et généralement pour toutes les maladies de langueur. Cette préparation se trouve à Paris, chez Mme IVONET, rue Montmartre, maison du Commissaire, vis-à-vis de la rue de la Jussienne.

Le prix est de 40 francs la livre.

Nous en arrivons ainsi au matériel médico-chirurgical dont je vous citerai rapidement quelques exemples. M. LE NOBLE, Chanoine, fait des aimants qui ont toute la vertu de l'aimant naturel. Il en envoie à tous ceux qui lui en demandent, et il n'exige que le remboursement des frais et l'affranchissement du port des lettres. D'après lui, la propriété de l'aimant pour la guérison des maux de dents est connue ; en quatre minutes, il ôte la douleur la plus vive.

Les annonces les plus fréquentes vantent les bandages herniaires. M. D'AIMÉ, maître de chirurgie à Sedan reçoit journellement de la part de ses correspondants, tant du royaume de France que de l'étranger, un grand nombre de lettres de demande et de félicitation. L'Académie Royale de Chirurgie de Paris en a fait l'inspection le 7 août 1783.

On est prié d'avoir l'attention d'écrire à M. D'AIMÉ, par la poste, ou en main sûre, d'affranchir le port des lettres et de l'argent des demandes. On lui envoie dans la lettre la mesure juste prise sur la chair nue et un peu serrée à l'endroit de la ceinture de la culotte. Son bandage pour un côté se paie 12 livres ; l'écusson pour la hernie exomphale ou ventrale, 9 livres ; le double préservatif pour monter à cheval, 24 livres. Une petite brochure convenable est remise à ceux qui font usage de bandages.

On cite fréquemment des annonces pour les bougies et pour les seringues. MM. DURAND frères, mécaniciens, demeurant à Paris, rue Serpente

n° 9, viennent d'imaginer, disent-ils, des seringues de gomme élastique et sans piston. Dans les maladies de l'urètre, de la vessie ou de la matrice, les malades peuvent faire eux-mêmes les injections nécessaires.

On en trouvera de différentes grandeurs, tant pour les injections que pour les lavements; ces seringues sont commodes pour les prendre seul. MM. DURAND indiqueront aux acquéreurs la manière de s'en servir. Ces instruments ne se vendent que chez les auteurs.

Les mêmes mécaniciens fabriquent des sondes, des bougies creuses et pleines construites avec la gomme élastique, pour les rétentions d'urine et les maladies de l'urètre et des pessaires flexibles de la même composition pour les descentes de matrice, approuvés par la Société Royale de Médecine de Paris.

On trouve aussi chez MM. DURAND des bougies de corde à boyaux pour dilater le canal au moment d'uriner, et un bandage pour fixer la sonde.

En juillet 1777 on trouve une annonce pour un tire-lait à l'usage des mères qui veulent nourrir leurs enfants, et celles qui veulent perdre leur lait. Ces téterelles ont été approuvées par M. LEVRET, accoucheur de la Cour, et par M. DESTREMEAU, son gendre.

Enfin les sondes font l'objet d'assez nombreuses publications de propagande. On lit dans une étude : « Nous pensons que les nouvelles sondes préparées avec la gomme élastique par M. BERNARD méritent l'approbation de la société. Nous croyons qu'elles peuvent séjourner au moins 12 ou 15 jours sans danger dans la vessie. Nous exhortons toutefois à ne pas les y laisser trop longtemps afin d'éviter les inconvénients des incrustations. »

Les sondes se vendent chacune 6 livres, les stylets ou bougies coniques de corde à boyau 12 francs. M. GUÉRIN, maître en chirurgie, recommande sa sonde flexible qui présente de nouvelles perfections.

* * *

Il me reste à tirer quelques conclusions de cette étude.

De ces quarante ans de propagande pharmaceutique, la première chose qui saute aux yeux est l'identité d'intérêt à la fois pour le fabricant, pour le médecin et pour le malade, de la publicité pharmaceutique. A ce point de vue, rien n'a changé.

La seconde constatation est que l'homme moderne qui croit avoir inventé ce qu'il a récemment découvert, n'a pas, comme il le prétend souvent, débuté dans la publicité au moment de l'ère industrielle des années 80 et 90. Il est certain que la réputation d'Hippocrate, logé dans une île, est le résultat d'une publicité orale faite à l'époque.

Le XVIIIe siècle a simplement comme caractère spécial d'avoir conçu à la base la publicité que nous utilisons aujourd'hui. La publicité est surtout conseillère et les études d'apparence scientifique ne sont que des imaginations et, pour la plupart, des erreurs flagrantes.

Suite aux nombreuses perturbations économiques et financières subies par les monnaies de l'Occident depuis près de deux siècles, il est difficile de faire un rapprochement avec la valeur actuelle des prix des produits annoncés.

Mais une considération importante est celle que l'on fait en rapprochant l'inanité des théories alors exposées vis-à-vis des découvertes récentes de la science, et l'on peut se demander, avec la rapidité de marche des découvertes modernes, ce que penseront de nous nos successeurs dans deux siècles. Nous ne pourrons être amenés qu'à une très grande modestie et à déclarer que l'on a fait tant de savants avant nous, que plus on travaille et plus on apprend, plus on se rend compte qu'on ne sait rien.

Quant à la publicité, il est certain qu'elle subit en ce moment encore une évolution considérable et qu'il est fort difficile, à la voir, de prévoir où elle va et de l'adapter à ce que seront demain la Pharmacie et la Médecine.

Samenvatting.

Etymologisch betekent het woord « publicité » de verspreiding onder het volk van een idee, een mening, een zaak.

Het handelsbelang en het menselijk belang voor pharmaceutische producten verwekt contactpunten tussen deze beide belangen en de publiciteit.

Wanneer ontstond de publiciteit?

Practisch, op elk oogenblik van de geschiedenis, omdat de mensheid steeds te lijden had en dus een noodzaak voelde voor geneesmiddelen.

De eerste vermelde publiciteit blijkt te zijn deze van Diodone van Sicilië over de geneeskunde in Egypte. Bij Strabo en in de Ilias gaat het over de genezing van gevechtswonden. Aristophanes en later Hippocrates houden de gek met het Iatreon van de geneesheer Putalis.

Cleopatra betitelde zichzelf apothekeres en ook Juvenalis heeft het over vrouwelijke apothekers.

De Renaissance bracht met de drukkunst de verspreiding van een werkelijke, al was het dan een verkapte publiciteit, o.a. in de toneelspelen.

Voor al in de XVIIIe eeuw is de publiciteit, zoals wij ze thans opvatten, ontstaan.

We zijn in het bezit geraakt van 190 delen van een *Journal Encyclopédique* uitgegeven te Bouillon, die de jaren 1760 tot 1790 bestrijken.

Deze stelden ons in staat U een uiteenzetting te geven over de medische en pharmaceutische publiciteit, gedurende de veertig jaar, die de Franse Revolutie voorafgingen.

Daar de publiciteitsvorm volledig verschilt van de hedendaagse zijn we wel gedwongen de verschillende kwesties volgens reeksen te groeperen om te trachten er een besluit uit te halen, waarbij we rekening houden met de geest van de tijd.

Er zijn in deze boekdelen zowat 420 artikels met onbetwistbaar publicitair karakter, al verschilt de vorm van de onze, en 138 uitgesproken advertenties. Daarenboven nog een 100 tal recepten en evenveel besprekingen van pas verschenen medische boeken.

Pathologisch slaan de meesten op syphilis, dauwworm en allerlei wonden. Dan kanker en atonische wonden, evenals galstenen, die, klaarblijkelijk wegens de toenmalige voeding, veelvuldig voorkwamen.

In minerale scheikunde worden vernoemd : braakwijnsteen, wijnsteenroom, solfer en spiesglans. In de organische scheikunde, waar toen alleen planten gebruikt werden, worden vermeld : de klis, de vlier, de boerenteen, de rabarber, het kaasjeskruid, het driekleurig viooltje, de aalbeziestruik, de es, de salie, het bilzenkruid, enz.

Tussen de uitheemse producten worden vermeld : de kina, de koffie, het zoethout en het melkkruid.

Er wordt hoog opgelopen met het warm bronwater van Spa, Aken en Karlsbad, terwijl Vichy niet eens vermeld wordt.

Er wordt gewag gemaakt over de toepassing van de electriciteit en over de zogezegde therapeutische eigenschappen van de zeilsteen. Er wordt niet gesproken over brillen, thermometers of microscopen maar zoveel te meer over breukbanden.

De pokken staan in het middenpunt van de belangstelling. Men meent dat ze afkomstig zijn uit Egypte of Arabie. Wat hun aard betreft, noemt men ze nu eens een vergift, dan een virus, dan weer een giftstof. Dr PAULET stelt hun aanstekelijkheid vast.

De kwestie van de inenting joeg veel stof op. Een arrest van het Parlement van 8 Juni 1763 verbood de inenting en er was de tussenkomst nodig van de artsen gehecht aan de vreemde gezantschappen om Dr PAULET in het gelijk te stellen.

De aandoeningen waarover het meest gaat zijn van syphilitische aard of voor wat men als dusdanig aanziet.

Kwikzilver wordt als het beste heelmiddel tegen venerische ziekten beschouwd. Een Parijse dokter, M. BOYVEAU, die er een werk over uitgaf, prijst de antisymphilitische Rob van Dr LAFFECTEUR aan. Hij is te bekomen bij de uitvinder. Een andere schrijft tonische koekjes met kwikzilver als grondslag voor. Het boek wordt ten huize van de auteur verkocht.

Anderen prijzen hiervoor het gebruik van planten aan. Er is spraak van 60 tot 80.000 genezingen. Waarschijnlijk ging het hier over goedaardige gevallen die met syphilis geen uitstaans hadden.

Een nog klaarblijkelijk vergissing wordt begaan door een zekere heer ROYER, die geen enkele medische titel vermeldt. Volgens de diagnostiek bestond er virulente gonorrhoea, die behandeld werd met baden en verzachtende drankjes. Toen dit zonder gevolg bleef werd diagnosis voor syphilis gesteld en een behandeling met kwikzilverlavementen begonnen. Na twee en twintig maand opsloping van zeventien flessen anti-venerisch vocht in lavementen op basis van vlaszaad, bleek er verbetering en zelfs genezing te zijn.

In 1773 liet Dr GARDANNE een boek verschijnen over de behandeling van venerische ziekten. De behandeling gebeurde kosteloos. De zieken gingen bij een zelf gekozen apotheker. Ze moesten zelf verband en kompressen meebrengen en een fles om hun aandeel van het anti-venerisch vocht in ontvangst te nemen. Verder werden er leergangen gegeven voor de studenten in de medicijnen en de heilkunde.

Reeds in de XVIIIe eeuw woedde de kanker. Allerlei gissingen werden vooropgezet over de oorzaak van deze ziekte. Een zekere GAMEL meent hem te moeten toeschrijven aan een misvorming van de zenuwen en van het fluidum van de zenuwen.

Men treft een aanmerking aan over het gebruik van een siroop bereid voor de genezing van kanker, kankerknobbels en nog andere ziekten.

Er bestaan uitwendige oorzaken zoals de koude of het feit van een val te doen, en inwendige zoals de aciditeit van zekere grove spijsen en zelfs de droefgeestigheid. Men kan zich hiertegen een product aanschaffen dat 18 livres per pint kost.

Tegen rheumatisme bestaat er een elixir, die in de bloedvaten dringt.

In Oktober 1794 wordt een dissertatie gepubliceerd over de razernij. Het gaat over spontane en overgezette razernij. Als oorzaken worden o.m. opgesomd de verveling, de woede en andere heftige driften. Er wordt vluchtige

alkali voorgeschreven. Verder bestaan er remedies tegen tandpijn, winterkloven en een elixir om lang te leven. De prijs wordt niet altijd vermeld, maar wel het adres.

Het water van de abdij van Marquette nabij Rijsel wordt voorgeschreven tegen beroerten en vallende ziekten. Dan is er nog een geneesmiddel tegen de jicht dat van de Caraïbische eilanden komt. Zwavelzuur geel kwik wordt aanbevolen tegen de beet van razend geworden dieren.

M. MAILLE, azijnbrouwer, die zeer nauwkeurig zijn adres aanduidt, prijst zijn mostaard, zijn azijn en zijn in acied bewaarde vruchten voor het onderhoud van mond en tanden en de steken van insecten.

Allerlei bloedingen worden gestelpt door een poeder, dat aangewend wordt door de hele koninklijke familie.

Te Londen worden artsijen aan de man gebracht die, eens in rook opgegaan, de schadelijke aandoeningen van een verdorven en onververste lucht moeten tegengaan. Men kan er een hele scheepslading negerslaven mee redden.

Te Parijs wordt er een schoonheidsessence verkocht voor een frisse tint en de blankheid van de handen.

Een schrijver van de *Gazette d'Agriculture* heeft een methode gevonden om een gezondheidsgelée te maken bereid uit zetmeel, dat, volgens hem, door de Parijse geneesheren sterk wordt aanbevolen. Het is uitstekend voor personen met een zwakke maag, een wankle gezondheid, personen die uitgeput zijn en, over het algemeen, voor kwijnende ziekten.

Nu nog enkele gegevens over het medisch-chirurgisch materiaal. De heer Kanunnik NOBLE heeft een zeilsteen uitgevonden die op vier minuten tijd de hevigste tandpijn doet verdwijnen.

M. Aimé van Sedan vervaardigt breukbanden, die op 7 Augustus 1783 door de Koninklijke Academie voor Heelkunde te Parijs onderzocht werden. Hij geeft de prijzen op voor navelbreuk- en buikbreukbanden.

De heren DURAND hebben spuitjes uitgevonden in elastisch rubber en zonder zuigstang. De zieken kunnen zich zelf behelpen om de nodige insputingen te doen bij ziekten van urineleider, blaas of baarmoeder.

Diezelfde heren vervaardigen peilstiften, holle en volle katheters voor het inhouden van de urine en soepele ringen om het zakken van de baarmoeder tegen te gaan.

In Juli 1777 treft men een advertentie aan voor zuigglazen voor de moeders die hun kinderen willen zogen en voor dezen die hun melk willen kwijt geraken.

Laat ons nu de besluiten er uit halen. Zowel toen als nu bestaat er gelijke belangstelling van de kant van de producent, als van de geneesheer en de zieke, voor de pharmaceutische publiciteit.

Een tweede besluit is, dat de moderne mens de publiciteit niet heeft uitgevonden in de jaren 80 tot 90 van de vorige eeuw.

Ze bestond reeds, tenminste mondeling, in de tijd van Hippocrates. De XVIIIe eeuw heeft echter de grondslag gelegd van de publiciteit, zoals wij die opvatten. Het is ondoenlijk een vergelijking te maken tussen de prijzen.

De vergissingen begaan in de vorige eeuwen moeten ons tot nederigheid stemmen.

NOORDWIJK, SCHOONHOVEN EN NORDHORN

De bekende Hoogleraar Gerrit Jan Mulder schrijft in 1842 in zijn artikel „Over de opvoeding van den Apotheker” een passage die ik in het gedenkboekje van Brocapharm aangehaald heb, maar tot nu toe niet geheel heb kunnen verklaren. De betreffende passage luidt:

„Wij weten wel dat men van Noordwijk de kruiden; van eenen Droogist de kina; van Firnhaber te Nordhorn de chemicalia; van Schoonhoven de extracten kan laten komen, die door den knecht of den bediende in de laden, de flesschen en de potten kan laten doen, en ze bij gedeelten door den knecht of den bediende er kan doen uitnemen, zonder ze ooit gezien te hebben, wanneer zij aan de zieken worden gezonden. Maar zoo handelt geen eerlijk, geen kundig apotheker. Hij onderzoekt alles en bereidt alles, of laat dit onder zijn opzicht doen”.

Het is natuurlijk duidelijk dat men van de vele Noordwijker kruidenhandelaars de kruiden kan laten komen en van de toenmalige groothandelaar de drogist, de kina. In het bovengenoemde boekje meen ik aangetoond te hebben dat met Schoonhoven de zaak van Gijsbertus van Scherpenzeel apotheker aldaar bedoeld is die dus beroemd was voor zijn fabricage van extracten, van Firnhaber wist ik toen nog niets mede te delen.

Door vriendelijke bemiddeling van collega G. E. D a n n uit Kiel-Kronshagen is het mij nu mogelijk ook hierin licht te brengen. Ernst Firnhaber, geb. Ahlde (Hannover) verwierf 10 Maart 1798 de apotheek in Nordhorn. In 1803 verbond hij aan de apotheek een kleine chemische fabriek waarin hij voornamelijk kinine uit kina-bast maakte. In het jaar 1843 exporteerde hij 849 pond kinazouten terwijl slechts 18 pond in het binnenland gebruikt werd. Na 1848 raakte de fabriek in verval.

Het is merkwaardig dat ondanks de bestaande binnenlandse fabricage in het bijzonder bij d'Ailly en Zonen te Amsterdam, deze kleine buitenlandse firma zo bekend was dat Mulder hem als voorbeeld aan kon halen.

D. A. WITTOP KONING

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Bureau / Bestuur:

Président Dr. P. H. Brans, Rotterdam	President
Vice-Président: A. Couvreur, Brussel	Vice-President
Secrétaire: Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier: I. Etienne, Verviers	Penningmeester
Administrateur: Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam.	

Membres d'honneur / Ereleden:

Dr M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, Paris.
 Prof. Dr D. Rafael Folch y Andreu, président Sociedad Espanola de Historia de la Farmacia, Madrid.
 Prof. Dr J. A. Häfliger, président Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Luzern.
 Prof. Dr G. Urdang, director American Institute of the History of Pharmacy, Madison (Wisc.) U.S.A.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden:

Kon. Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie, 's-Gravenhage.
 Association Pharmaceutique de la Province de Liège.
 Departement Amsterdam van de K.N.M.P.
 Departement Noord Brabant van de K.N.M.P.
 Departement Gelderland van de K.N.M.P.
 Departement Rotterdam van de K.N.M.P.
 Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois.
 N.V. Handelmaatschappij L. I. Akker, Rotterdam.
 Etabl. Biergon, Liège.
 Etabl. du Bled, Bruxelles.
 Etabl. de Bournonville, Bruxelles.
 N.V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Amsterdam.
 N.V. Amsterdamsche Chininefabr., Amsterdam.
 Etabl. A. Couvreur, Bruxelles.
 Etabl. Cusi, Bruxelles.
 Etabl. Gepharma, Bruxelles.
 P. Hahmes, Maastricht.
 Etabl. Herman-Labor, Bruxelles.
 N.V. Hoechst Holland, Amsterdam.
 Laboratorios del Norte de Espana, S. A. de Masnou, Barcelona.
 N.V. v/h B. Meindersma, 's-Gravenhage.
 Etabl. Mijnhardt—Mon Cœur, Anvers-Mortsel.
 N.V. Handelsmij. Nedigepha, Amsterdam.
 N.V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Utrecht.
 N.V. Organon, Oss.
 Fa. K. F. Peters, Amsterdam.
 N.V. Philips-Roxana Pharm. Chem. Ind. „Duphar“, Amsterdam.
 N.V. Chemicalienhandel Rathkamp & Co. Djakarta.
 (kantoor in Nederland te Amsterdam).
 Etabl. Roche, Bruxelles.
 C. N. Schmidt, Amsterdam.
 N.V. Dr Willmar Schwabe, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap:

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen:
 f 8,— (100 fr. Belg.) par an/per jaar.
 Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen,
 instituten, etc. f 25,— (300 fr. Belg.).